

คำนำ

บทศึกษาเรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียงในกระแสโลกาภิวัตน์” นี้ ได้นำเสนอมาแล้วเมื่อต้นเดือน พฤศจิกายน ๒๕๔๑ ครั้นมาถึงช่วงรัฐบาล พล.อ.สุรยุทธ์ จุลานนท์ หลังรัฐประหารโค่นล้มระบอบทักษิณ ๑๙ กันยายน ๒๕๔๙ ก็ได้มีการรื้อฟื้นกล่าวขวัญถึงกันอีก โดยมุ่งให้ถือเป็นแนวนโยบายหลักของประเทศ จึงนับเป็นสิ่งที่น่ายินดี ที่เศรษฐกิจการเมืองไทยจะได้ปลดปล่อยตนเองให้อิสระ หลุดพ้นจากอำนาจเบ็ดเสร็จภายใต้ระบอบทักษิณ ซึ่งเป็นตัวชักนำให้เศรษฐกิจการเมืองของประเทศต้องตกอยู่ในฐานะบริวารของกระแสทุนข้ามชาติยิ่ง ๆ ขึ้นโดยลำดับ นอกเหนือไปจากการทุจริตคอร์รัปชันอย่างกว้างขวางรุนแรง ตามประสาของระบบ ซี.อี.โอ. ทั่วโลก

ประเด็นอยู่ที่ว่า เราจะให้ความเข้าใจเรื่องของ “เศรษฐกิจพอเพียง” อย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในท่ามกลางของกระแสโลกาภิวัตน์อันเชี่ยวกรากภายใต้ระบอบทักษิณ สัมเสียงที่ออกมาจากรัฐมนตรีผู้เชี่ยวชาญด้านเศรษฐกิจ คุณจะเน้นไปในการทำว่า เศรษฐกิจพอเพียงจะเป็นตัวถ่วงดุลการพัฒนาการเติบโตทางเศรษฐกิจ ให้อยู่ในความพอดี ไม่เกินตัว หรือรวดเร็วเกินไป

แนวความคิดความเข้าใจเช่นนี้ ต้องนับว่ามีส่วนถูกต้องอย่างแน่นอน แต่ชวนให้เป็นที่เข้าใจกันว่า แนวนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนายังคงยึดหลักการและแนวทางเดิมๆ “เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นแต่เพียงส่วนประกอบถ่วงดุลการเร่งรัดอัตราการเติบโตเท่านั้น และถ้าเป็นเช่นนั้น เศรษฐกิจการเมืองไทย ก็คงไม่อาจมีการปฏิรูปปรับปรุงอะไรที่เป็นขั้นเป็นอัน ทุกสิ่งทุกอย่างคงเป็นไปเหมือนเดิม คือสภาพความเป็นบริวาร ภายใต้กระแสอำนาจครอบครอง ครอบงำของทั้งกลุ่มทุนต่างชาติ และข้ามชาติ ซึ่งต้นทุนทั้งทางสังคมและทรัพยากรธรรมชาติต้องถูกขูดรีด และสูญเสียตลอดมาเพื่ออุดหนุนการเติบโตของภาคธุรกิจเอกชนเป็นสำคัญ แม้แต่ในแวดวงภาคธุรกิจเอง ก็เชื่อว่าจะมีโอกาสแสวงผลประโยชน์ได้ทัดเทียมกัน สิ่งที่เรียกขานกันว่า การแข่งขันเสรี จึงเป็นเพียงความว่างเปล่า การผูกขาดทั้งอำนาจการเมืองและเศรษฐกิจก็จะทวีความรุนแรงขึ้น ดังที่กำลังเป็นไปภายใต้ระบอบทักษิณ เข้าทำนอง “เศรษฐกิจล่าเหยื่อ” อย่างที่นายธนาคารใหญ่ของไทยเอง ก็ต้องลุกขึ้นมาประท้วงเมื่อไม่นานมานี้

โดยแท้จริง ถ้าจะมุ่งหวังให้ “เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นแนวทางเพื่อการปลดปล่อยให้เศรษฐกิจการเมืองไทย ทุกภาคส่วนและทุกระดับเป็นอิสระเสรี และได้มีขีดความสามารถพัฒนาตนเองและพึ่งตนเอง ก็ต้องยึดถือปฏิบัติกัน ไม่ใช่เป็นเพียงส่วนประกอบเท่านั้น หากแต่ในฐานะเป็น “หลักการองค์รวมและสากล” ครอบคลุมนโยบายและยุทธศาสตร์โดยรวม บทศึกษาเรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียงในกระแสโลกาภิวัตน์” นี้ นับเป็นความพยายามส่วนหนึ่งที่ให้หลักคิดข้อนี้ได้เป็นที่เข้าใจกันอย่างถ่องแท้ เพื่อว่าชีวิตสังคมไทยจะได้บรรลุถึงความเป็นอิสระเสรี เป็นธรรม และพัฒนาก้าวหน้าเชิงคุณภาพได้อย่างแท้จริง

เสนห์ จามริก

ตุลาคม ๒๕๔๙

สารบัญ

คำนำ	ก
สารบัญ	ข
1. พื้นฐานความเข้าใจร่วมกันเบื้องต้น	1
2. เหตุปัจจัยที่มาแห่งปัญหา	4
2.1 โลกานุวัตรไทย: เส้นทางสู่เศรษฐกิจเฉลย	5
2.2 โลกภาวิวัตน์ทุนนิยม: เส้นทางสู่ “วัฒนธรรมล่าเหยื่อ”	9
3. เศรษฐกิจพอเพียงในฐานะหลักการองค์รวมและสากล	12
4. ยุทธศาสตร์สู่ฐานเศรษฐกิจสามัญชน	18
4.1 ความหมายของการพัฒนาชนบท	19
4.2 ทศวรรษเศรษฐกิจพอเพียง	20
4.3 แหล่งการเรียนรู้ชุมชน	20
4.4 ทศวรรษการพัฒนาเกษตร	21
4.5 มนุษย์พัฒนา	22
4.6 เครือข่ายข้อมูลข่าวสารการพัฒนา	24
4.7 เศรษฐกิจชุมชน	26
5. ส่งท้าย	28
เชิงอรรถ	30

เศรษฐกิจพอเพียงในกระแสโลกาภิวัตน์

หลังจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานกระแสพระราชดำรัสถึง “เศรษฐกิจแบบพอเพียง” เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2540 หลักความคิดในเรื่องนี้ ก็เป็นที่กล่าวขวัญ และได้รับการขนานรับอธิบายขยายความกันอย่างกว้างขวาง เป็นแรงบันดาลใจให้เกิดการเสวนาระดมความคิดเห็นทางทิศทางและเป้าหมายสร้างสรรค์เพื่อส่วนรวมและความยั่งยืน ซึ่งต้องถือว่ามีความหมายและความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งยวด โดยเฉพาะในยามที่ผู้คนภายในชาติกำลังตกอยู่ในภาวะความหวาดวิตกสับสน และบรรดาผู้นำตกอยู่ในภาวะของความวิตกกังวลอันเนื่องมาอยู่กับภารกิจ แก้ไขปัญหาวันต่อวันเพื่อความอยู่รอดของกลุ่มธุรกิจการเงิน ในท่ามกลางความอับจนมีดมั่วทางปัญญาและวิชาการเช่นนี้ หลักความคิดที่ว่าด้วย “เศรษฐกิจพอเพียง” จึงเป็นเสมือนจุดประกายให้เกิดความตื่นตัว ร่วมมือร่วมใจกันคิดค้นแสวงหา ทำความเข้าใจทั้งในระดับความคิดและแนวทางปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมตามสภาพความเป็นจริงของสังคมวัฒนธรรมไทย

บทศึกษา เรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียงในกระแสโลกาภิวัตน์” นี้ เป็นความพยายามส่วนหนึ่งที่มีความตระหนักเห็นว่า หลักความคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่วางนี้ มีนัยสำคัญอย่างสูง ทั้งในระดับหลักการและนโยบาย ตลอดจนยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจสังคมทุกระดับ สิ่งที่บ้านเมืองและประชาชนคนไทยต้องการอย่างแท้จริง ทั้งในเวลานี้และวันข้างหน้า ก็คือวิถีทางอันสร้างสรรค์ต่อชีวิตและสังคมโดยรวม และอย่างเป็นองค์รวม ไม่ใช่เพียงเฉพาะภาคเฉพาะส่วนอย่างเช่นที่กำลังเป็นอยู่ อดีตของสังคมไทยในยุคเร่งรัดพัฒนา เป็นตัวกำหนดวิถีทางมาสู่วิกฤตความตกต่ำในปัจจุบัน ความคิดอ่านและการกระทำในปัจจุบันก็จะเป็นตัวกำหนดวิถีทางสู่ออนาคตอันยาวไกลในทำนองเดียวกัน โดยนัยนี้ “เศรษฐกิจพอเพียง” จึงมีความหมายเป็นทั้งมาตรการระดับตน และในขณะเดียวกัน เป็นการฟื้นฟูและวางรากฐานทางจิตสำนึกและวัฒนธรรมเพื่อการดำรงคงอยู่และคุณภาพชีวิตในสังคมโลก ซึ่งมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ นั้นหมายความว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” มิใช่จะเป็นแต่เพียงวิธีการหรือมาตรการแก้ไขปัญหาวิกฤตเฉพาะหน้าชั่วคราวช่วยยาม หรือเฉพาะสังคมบางส่วนเท่านั้น หากโดยสาระหมายถึงเป็น **หลักการสังคม** อันพึงได้รับการพิจารณาพิเคราะห์อย่างกว้างไกล เชื่อมโยงมิติทั้งอดีตและปัจจุบันให้เกิดทัศนวิสัยร่วมกันของปวงชนภายในชาติเพื่อการพัฒนาอย่างสร้างสรรค์ยั่งยืนต่อชีวิตและสังคมในอนาคต

1. พื้นฐานความเข้าใจร่วมกันเบื้องต้น

การนำเสนอประเด็นเรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียงในกระแสโลกาภิวัตน์” นี้ ตั้งมั่นอยู่บนฐานของความเป็นจริงและเกณฑ์คุณค่าบางประการที่สมควรทำความเข้าใจร่วมกันเป็นเบื้องต้น กล่าวคือ ใน

ประการแรกทีเดียว เป็นเรื่องของสังคมความจริงที่ว่า ประเทศชาติไม่ได้มีสถานะและบทบาทเป็นเพียงหน่วยเศรษฐกิจหรือธุรกิจ ซึ่งหมกมุ่นอยู่แต่ในเรื่องค้าขายขาดทุนกำไรทางวัตถุดิบเงินตราเป็นใหญ่ หากแต่มีคุณค่าและความหมายเป็นหน่วยชีวิตสังคมมนุษย์และการดำรงคงอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน และสันติสุขของมวลมนุษย์ทุกระดับ ตั้งแต่ ระดับครอบครัว หมู่คณะ กลุ่ม ชนชั้นไปจนถึงระดับประเทศชาติ และระดับโลก โดยนัยนี้ กิจกรรมสังคมในส่วนที่เรียกกันว่า “เศรษฐกิจ” จึงประกอบเป็นเพียงกลไกส่วนหนึ่งในระบบและกระบวนการสังคม และเพราะฉะนั้น ย่อมจะมีบทบาทหน้าที่รับใช้สังคมโดยรวม ไม่ใช่ในทางกลับกันที่สังคมมนุษย์ต้องถูกบั่นทอนลดคุณค่าสถานะลงไปเป็นเครื่องมือรับใช้เศรษฐกิจอย่างเช่นที่กำลังเป็นอยู่ในทุกวันนี้ ในขณะที่เดียวกัน สิ่งที่เราเรียกว่า “เศรษฐกิจ” เองก็ต้องถูกบั่นทอนลดคุณค่าสถานะลงไปเป็นเพียงธุรกิจอันเป็นตัวกำหนดและจำกัดองค์ความรู้และวัฒนธรรมการเรียนรู้ของเศรษฐศาสตร์ รวมทั้งศาสตร์สาขาอื่นๆ ในยุคปัจจุบัน¹

ประการที่สอง เป็นปัญหาถกเถียงกันอย่างยืดยาวถกถ่มถนึ่งในเรื่องของปัจจัยและกลไกทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทุน ตลาด และเทคโนโลยี รวมแม้กระทั่ง อุตสาหกรรมและการเติบโตก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ สิ่งเหล่านี้ จริงๆ แล้วล้วนประกอบเป็นกระบวนการพัฒนาการโดยธรรมชาติของสังคมมนุษย์ ซึ่งไม่อาจปฏิเสธหรือหลีกเลี่ยงได้ ประเด็นสำคัญอยู่ตรงที่ว่า ปัจจัยและกลไกดังกล่าวนี้ รวมตลอดไปถึงกิจกรรมเศรษฐกิจทั้งหลายตั้งแต่การผลิต การซื้อขายแลกเปลี่ยน การขนส่ง สื่อสารคมนาคม การเงินการธนาคาร และบริการด้านต่างๆ จนถึงการบริโภค ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้พึงต้องพิจารณา และเป็นที่น่าสนใจ **ประกอบกันเป็นกระบวนการชีวิตมนุษย์และสังคมโดยรวม** เรื่องของเสรีภาพและประสิทธิภาพในการประกอบการทางเศรษฐกิจและธุรกิจนั้น คงไม่มีใครที่สติสัมปชัญญะปกติจะปฏิเสธโต้แย้งอะไรในหลักการ ระบบทุนและตลาดไม่ใช่เป็นปัญหาอยู่ในตัวเอง เป็นแต่เพียงว่า จำเป็นต้องประสานหลักปฏิบัติเสรีภาพและประสิทธิภาพของกลไกเศรษฐกิจที่ว่ามี ให้สอดคล้องต่อเกณฑ์คุณค่าและการดำรงคงอยู่ของชีวิตสังคมที่เป็นอิสระเสรีมีเสถียรภาพและเป็นธรรมด้วยในขณะเดียวกัน ดังที่ จอห์น เมย์นาร์ด เคนส์ (John Maynard Keynes) นักเศรษฐศาสตร์อังกฤษผู้ยิ่งใหญ่ได้เคยเตือนเอาไว้² แต่ว่า ในสภาวะทางปัญญาความคิดและวิชาการทุกวันนี้ หลักการและเงื่อนไขเพื่อสังคมเสรีและเป็นธรรม กลับมักจะถูกตั้งข้อหาอยู่เนืองๆ ว่าแอนตี้ทุนนิยม ! แอนตี้เศรษฐกิจเสรี ! หรือแม้กระทั่ง แอนตี้เสรีนิยม ! ซึ่งแปลความรวมๆ ได้ว่า เป็นเรื่องโง่เขลาเบาปัญญา ไม่รู้เรื่องเศรษฐศาสตร์ ไม่รู้เท่าทันสถานการณ์โลก ! ในที่สุดหลักการดีๆ มีพลวัตที่พอจะสร้างสรรค์ต่อชีวิตและสังคมได้อย่างเช่น เศรษฐกิจตลาดเสรี จึงต้องถูกลดค่าลงไปกลายเป็นเพียงลัทธิทุนนิยมชนิดสุดขั้ว (radical capitalistic ideology) ในทัศนะของสันตปาปาจอห์น พอลที่ 2 ด้วยเหตุที่เอาแต่ยึดถือกลไกตลาดเป็นตัวกำหนดชีวิตและสังคม และ “มัวเมาลุ่มหลงปล่อยให้การแก้ปัญหาต่างๆ ขึ้นอยู่กับพัฒนาการอย่างเสรีของพลังตลาด”³ ในสภาพบรรยากาศทางปัญญาความคิดเช่นนี้ ความพยายามที่จะให้เกิดการเสวนาร่วมกันคิดค้นหาทางแก้ไขปัญหาให้เกิดมรรคผลอย่างจริงจัง จึงต้องเป็นหมันไป

และประการที่สาม การนำเสนอบทศึกษาเรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียงในกระแสโลกาภิวัตน์” นี้ ยึดถือ คนกับคุณค่าชีวิตและสังคมเป็นสรณะ ตามความจริงแล้ว หลักการข้อนี้ เป็นเรื่องของสามัญสำนึกโดยแท้ หากแต่ก็เป็นดังที่ ศาสตราจารย์โยฮัน กัลตุง (Johan Galtung) ผู้ดำรงตำแหน่ง

ศาสตราจารย์สันติภาพศึกษาในมหาวิทยาลัยหลายประเทศ ได้เคยตั้งข้อสังเกตไว้นานมาแล้วว่า ปัญหา ยุ่งยากทั้งหลายทั้งปวงที่เกิดขึ้นล้วนแต่มีรากฐานมาจากแบบแผนความคิดความเชื่อที่ยึดถือเชิดชู “ระบบ” ขึ้นเป็นใหญ่เหนือคน การณ์มักเป็นเช่นนี้ในประวัติศาสตร์มนุษยชาติ สังคมไทยเราก็จะไม่อาจหนีพ้น ไปจากวิบากกรรมข้อนี้ ทั้งๆ ที่ได้ชื่อว่าเป็นเมืองพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในยุคเร่งรัดพัฒนา ซึ่ง ทุกสิ่งทุกอย่างจะต้องพุ่งเป้าไปสู่ระบบตลาดและการแข่งขันช่วงชิงเพื่อผลกำไรสูงสุด และเพื่อเร่งรัดอัตรา การเติบโตทาง “เศรษฐกิจ” ทั้งนี้ ไม่ว่าจะยังผลให้เกิดการสูญเสียต่อชีวิตมนุษย์และสังคมอย่างไรก็ตาม แล้วสังคมไทยเราก็ต้องประสบกับการสูญเสียอย่างเอนกอนันต์ ทั้งชีวิตคนเมืองและชนบท รวมทั้งต้นทุน ฐานทรัพยากรธรรมชาติตั้งเป็นที่ทราบกันดีอยู่ มาถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (2540-2544) ประกาศยึดถือ “คน” เป็นแกนกลางการพัฒนา แต่ในทางปฏิบัติที่เป็นจริงแล้ว ภายใต้กระแส ความคิดความเชื่อในแวดวงอำนาจและวิชาการ คนก็ยังคงถูกตีตราเป็นเพียง “ทรัพยากรมนุษย์” ที่จะต้อง ถูกฝึกฝนเพื่อเข้าสู่ตลาดจ้างงานตามแบบฉบับบรรทัดฐานที่ถูกกำหนดให้ ไม่ใช่เพื่อเรียนรู้และพัฒนา ตนเองตามศักยภาพธรรมชาติอันหลากหลายของมนุษย์ รวมทั้งแม้กระทั่งผู้คนในภาคเกษตรชนบทก็ถูก ก่อผลัดกลายให้ต้องจำนนต่อระบบภายนอกในแทบทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการผลิต หรือการบริโภค ผลก็คือ ประชาชนคนไทยส่วนใหญ่ต้องถูกบั่นทอนศักยภาพทางปัญญาที่จะเรียนรู้และพัฒนาตนเอง และ ต้องฝากความหวังในชีวิตและอนาคตไว้กับพลังต่างชาติภายนอกในยามวิกฤตเศรษฐกิจการเงินอย่างที่กำลัง เป็นอยู่ขณะนี้

หลักความจริงและเกณฑ์คุณค่า 3 ประการที่กล่าวมา อันได้แก่ สำนึกความเป็นชุมชน และสังคมมนุษย์ หนึ่ง ความประสานกลมกลืนของเสรีภาพกับความเป็นธรรมทางสังคม หนึ่ง และคุณค่า ศักยภาพพัฒนาตนเองของคนเรา อีกหนึ่ง ทั้งหมดนี้ จริงๆ แล้ว สัมพันธ์เชื่อมโยงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ประกอบเป็นวิถีชีวิตอันเที่ยงธรรมตามหลักพุทธศาสนา⁴ ซึ่งอาจเรียกย่อๆ ว่า **วิถีแห่งธรรม** หรือถ้าจะ เรียกขานกันในเชิงภาษาวិชาการก็พอจะเรียกได้เต็มปากว่า **วิถีแห่งธรรมศาสตร์** จะอย่างไรก็ตาม การ อ้างอิงไปถึงหลักพุทธศาสนาмаพูดกันในเรื่องของเศรษฐกิจเช่นนี้ ก็มีได้มีเจตนาที่จะมาเทศนาธรรมแต่ อย่างใดในที่นี้ เพราะนอกจากจะไม่ได้มีวุฒิภาวะที่จะทำเช่นนั้นได้แล้ว โดยแท้จริง เรื่องธรรมะที่เรากำลัง พูดถึงกันอยู่ก็ไม่ใช่เป็นอะไรที่สถิตย์อยู่เหนือธรรมชาติชีวิตมนุษย์ปุถุชนทั้งหลาย ซึ่งดำรงอยู่ในสังคมโลก ของกิเลส ความต้องการ และผลประโยชน์ ประเด็นอยู่ที่จะต้องเสริมสร้างปลูกฝังวัฒนธรรมและวิถีการ เรียนรู้ที่ “รู้จักพอ” ในขณะที่เดียวกับ ที่จะต้องขจัดวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่ “ไม่รู้จักพอ” อันเป็นอวิชชาและ บรรทัดฐานของการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจทั้งในประเทศ และระดับโลกอยู่ในทุกวันนี้⁵ และนี่คือปม ปัญหาด้านแรกที่ต้องจำเป็นต้องทำความเข้าใจและคิดอ่านหาทางแก้ไขกัน

ในระดับความคิดและในเชิงของวัฒนธรรมการเรียนรู้ “เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นคำตอบ อย่างแน่นอน แล้วเราก็มีผู้ปฏิบัติอยู่เป็นจำนวนไม่น้อยต่างแสดงทัศนะอรรถาธิบาย ถึงคุณค่าและ ความหมายความสำคัญของหลักความคิดว่าด้วย “เศรษฐกิจพอเพียง” ไว้อย่างรอบด้าน⁶ ทั้งหมดเป็นที่ เชื่อถือได้ว่า เรามีองค์ความรู้และภาคปฏิบัติค่อนข้างเพียงพอที่เดียว ที่จะลงมือปฏิบัติและเรียนรู้ขยายผล กันได้ แต่ถึงกระนั้น จากประสบการณ์โดยตรงของผู้เขียนเองที่ได้มีโอกาสร่วมงานพัฒนากับกลุ่มผู้นำ ชุมชนชนบท รวมทั้งได้รับความร่วมมือสนับสนุนจากบุคลากรหน่วยงานราชการอยู่พอสมควร ก็ยังเกิด

ความตระหนักเป็นอย่างดีถึงปัญหาอันเกิดจากความลึกลับขัดแย้งในระดับวัฒนธรรมการเรียนรู้ของชนชั้นนำและนโยบายรัฐ นั่นก็คือปัญหาที่ต้งอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่ “ไม่รู้จักพอ” ดังกล่าวข้างต้น แม้กระทั่งนโยบายและมาตรการแก้ปัญหาวิกฤตอันเกิดแต่เศรษฐกิจฟองสบู่แตกสลาย สดๆ ร้อนๆ นี้เอง ก็ดูจะยังคงตั้งอยู่บน สมมติฐานของเศรษฐศาสตร์แห่งความไม่รู้จักพอยุ่อย่างไม่เสื่อมคลาย ซึ่งจะต้องส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจสังคมในระดับล่างๆ ลงไปอย่างไม่ต้องสงสัย รวมทั้งภาคปฏิบัติการ “เศรษฐกิจพอเพียง” ทั้งในส่วนที่ยังพอมีหลงเหลืออยู่ และในส่วนที่พยายามจะริเริ่มขึ้นใหม่ ในสภาพการณ์เช่นนี้ ไม่ว่าเราจะชอบหรือไม่ชอบ จะต้องการหรือไม่ต้องการก็ตาม หลักการ “เศรษฐกิจพอเพียง” จึงย่อมจะมีนัยความหมายในมิติเศรษฐกิจการเมืองอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ซึ่งเป็นประเด็นที่มีความสำคัญ และจำเป็นต้องเน้นไว้ ณ ที่นี้

หลักการ “เศรษฐกิจพอเพียง” สามารถให้คำตอบได้ในระดับของความคิดและวัฒนธรรมการเรียนรู้ดังกล่าวแล้ว แต่เมื่อมาถึงระดับหลักการสังคมและนโยบาย ภายใต้กระแสเศรษฐกิจการเมืองของความไม่รู้จักพอในปัจจุบัน “เศรษฐกิจพอเพียง” จะมีคำตอบและชี้แนะแนวทางปฏิบัติอย่างไรนั้น ก่อนอื่น คงจะต้องทำความเข้าใจกันถึงสถานะเศรษฐกิจการเมืองไทย และเหตุปัจจัยที่มาของปัญหาให้่องแก่ตามสมควร

2

เหตุปัจจัยที่มาแห่งปัญหา

จุดอ่อนข้อหนึ่งของสังคมไทยเราที่มักปรารถนากันอยู่เสมอ ก็คือ ขาดสำนึกเรียนรู้จากประวัติศาสตร์ เราจะเอ่ยอ้างถึงกันบ้างเป็นครั้งเป็นคราวก็มักเป็นเรื่องปลุกเร้าอารมณ์กันชั่วครู่ชั่วยามเสียมากกว่าอะไรอื่น มาบัดนี้ สังคมไทยกำลังเผชิญอยู่กับภัยวิบัติอันใหญ่หลวง แต่ทว่า มีความละเอียดอ่อนลึกลับซึ่ง ซ้ำซ้อน ต้องการการใช้สติปัญญาอันสุขุมคัมภีรภาพและเที่ยงธรรม ที่จะเรียนรู้อดีตสู่ปัจจุบัน เพื่อก้าวต่อไปข้างหน้าเยี่ยงอิสราเอล ซึ่งเป็นคุณสมบัติอันแนบเนียนและเทอดทูนอยู่กับสังคมวัฒนธรรมไทยมาโดยตลอด ดังเป็นที่ตระหนักรู้กันอยู่โดยทั่วไป

ดังนั้น การทำความเข้าใจไปถึงเหตุปัจจัยและความเป็นมาของปัญหาวิกฤตที่เรากำลังพุดกันถึงอยู่นี้ จึงจะขออาศัยเสียงสะท้อนของบุคคลในประวัติศาสตร์เป็นหลักทำหน้าที่เป็นแหล่งบอกเล่าให้เป็นที่รับรู้ เรียนรู้ร่วมกันสำหรับเราท่านทั้งหลาย ในอันที่จะใช้วิจรณ์ญาณทำความเข้าใจถึงแก่นสารของปัญหา และช่วยกันขบคิดหาทางแก้ไขและทางออกกันตามความเป็นจริง

เพื่อการนี้ ขอเริ่มประเด็นจากวิวาทะเรื่องปัญหาการใช้ศัพท์แสงซึ่งราชบัณฑิตยสถานตกเป็นข่าวเมื่อสามสี่ปีมานี้เอง ตอนประกาศศัพท์บัญญัติใหม่คำว่า “โลกาภิวัตน์” เพื่อใช้แทนคำว่า “โลกาณูวัตร” พร้อมทั้งให้บรรณาธิบายศัพท์คำแรกว่าหมายถึง “การแผ่ถึงกันทั่วโลก การเข้าถึงโลก การเอาชนะโลก” ส่วนคำหลังหมายถึง “การประพุดติดตามโลก” จริงๆ แล้วทั้งสองคำต่างสื่อความหมายถึงกระแสโลกด้วยกัน เพียงแต่มีนัยต่างกัน ตรงที่คำว่า “โลกาภิวัตน์” ตามบรรณาธิบายของราชบัณฑิตยสถาน เป็นมุมมองจากแง่ของวัฒนธรรมสังคมโลกตะวันตก ในฐานะเป็นผู้กระทำการแผ่พลาญภาพมุ่งเอาชนะเหนือโลกและครอบครองโลก ส่วนคำว่า “โลกาณูวัตร” เป็นมุมมองจากทางด้านของสังคมโลกนอกตะวันตก อย่างเช่นสังคมไทย ซึ่งตกอยู่ในฐานะเป็นฝ่ายถูกกระทำให้จำต้องประพุดติดตามโลก⁷

โดยนัยนี้ เจตนาดั้งเดิมของราชบัณฑิตยสถาน ที่จะบัญญัติศัพท์ใหม่เพื่อใช้แทนศัพท์เก่า จึงเป็นความเข้าใจคลาดเคลื่อน แล้วก็กลายเป็นวิถีทางปัญญาที่ต่างคนต่างใช้กันไปจนถึงทุกวันนี้ ในส่วนของสื่อมวลชนและสาธารณชนทั่วไปจะยอมรับใช้คำว่า “โลกาภิวัตน์” โดยคุณิ ตามการชี้แนะของทางราชการ แต่ก็มักใช้กันไปอย่างคลุมเครือ ปรากฏจากการแยกแยะข้อแตกต่าง ซึ่งมีนัยสำคัญยิ่งต่อความเข้าใจถึงภาวะเป็นไปของสถานการณ์โลกและเศรษฐกิจการเมืองไทย

จะอย่างไรก็ตาม ความเข้าใจคลาดเคลื่อนดังกล่าวกลับเป็นผลดีในข้อที่มีส่วนบัญญัติคำศัพท์ช่วยให้เรารู้จักแยกแยะสถานะและนัยเชิงบวกเชิงลบของสัมพันธภาพทางเศรษฐกิจการเมืองในโลกยุคของการพึ่งพาอาศัยและปฏิสัมพันธ์ต่อกันอย่างใกล้ชิดและแนบแน่นยิ่งๆ ขึ้นตามลำดับ ประเด็นอยู่ที่จะต้องทำความเข้าใจในสถานะของสังคมไทยเราเองและของโลกอย่างถ่องแท้ตามสมควร กล่าวคือ ในฐานะตกเป็นฝ่ายตั้งรับ หรือ “โลกานุวัตร” ภายใต้กระแสการแผ่อำนาจของ “โลกาภิวัตน์” ดังกล่าวแล้ว ทั้งนี้ เพื่อว่าจะได้สามารถตั้งโจทย์ตั้งคำถามและแสวงคำตอบที่ถูกต้องเหมาะสมต่อชีวิตความเป็นอยู่เป็นปกติสุขของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

2.1 โลกานุวัตรไทย : เส้นทางสู่เศรษฐกิจเขลย

ตามความจริงแล้ว กระแสโลกาภิวัตน์ กล่าวคือ การแผ่พละนาทุกาพทั่วโลก ของมหาอำนาจอุตสาหกรรมตะวันตก ไม่ใช่ของใหม่อะไร หากแต่ได้แผ่ขยายเข้ามาสู่ภูมิภาคเอเชียและสังคมไทยมานานนับศตวรรษ โจทย์อันดับแรกมีอยู่ว่า สังคมไทยของเราจะมีคำตอบด้วยการ “โลกานุวัตร” กล่าวคือ ประพฤติตามโลกอย่างไร โจทย์ข้อนี้ พอจะอธิบายสรุปได้จากเสียงสะท้อนจากประวัติศาสตร์ช่วง 150 ปีเศษจนถึงปัจจุบันเป็น 3 ช่วงใหญ่ๆ ดังนี้ :-

ช่วงแรก ขอเริ่มโดยอัญเชิญกระแสพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ตอนใกล้เสด็จสวรรคต เมื่อปี พ.ศ. 2384 คือ 157 ปีมาแล้ว :

“.....การศึกสงครามข้างญวน ข้างพม่า ก็เห็นจะไม่มีแล้ว จะมีอยู่ก็แต่ข้างฝรั่ง ให้ระวังให้ดี อย่าให้เสียที่เขาได้ การงานสิ่งใดของเขาคิดควรจะเรียนเอาไว้ ก็ให้เอาอย่างเขา แต่อย่าให้นับถือเลื่อมใสไปที่เดียว....”⁸

ช่วงที่ 2 78 ปี ต่อมา เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการ ได้ให้ทัศนะต่อที่ประชุมอุปราชและสมุหเทศาภิบาล เมื่อปี พ.ศ. 2462 ไว้ว่า :

“...นอกเหตุการณ์ภายใน ยังมีเหตุการณ์ภายนอก ซึ่งเข้าช่วยทำให้ราษฎรเสีย คือฝ่ายโทษต่างๆ ที่มากับอารยธรรมของชาวตะวันตก การค้าขายไปมาติดต่อ หนังสือ ภาพยนตร์ เหล่านี้เป็นโรงเรียนที่ปฏิเสธไม่ได้ คุณหมันต์ โทษอนันต์.....

“....เมื่อถาณะแห่งชาติ คือคนทั้งหมดได้เขยิบสูงขึ้นแล้ว ย่อมมีกำลังที่จะแข่งขันต่อสู้กับชาติอื่นๆ ได้ในทุกวิถีอาชีพ การกสิกรรม

ซึ่งเป็นสำคัญยิ่งของเรา (และยิ่งตกมาสมัยนี้ยิ่งสำคัญยิ่งขึ้น เพราะ
เชื่อกันว่า เสร็จสงครามอาวุธแล้ว จะต้องถึงสงครามอิคอนอมิกส์)
ถึงจะแก้ไขและจัดช่วยเหลือทางอื่นๆ ให้เจริญยิ่งขึ้นปานใด ก็
เพิกเฉยละเลยการศึกษาทางกลไกกรรมเสียไม่ได้ จึงจำเป็นต้องหัดคน
ให้มีความรู้ทางกลไกกรรม และให้รักกลไกกรรมไปแต่เล็กด้วย....”⁹

และช่วงที่ 3 อีก 79 ปีต่อมาถึงวันนี้ เราได้รับฟังประโยคประวัติศาสตร์ร่วมสมัยจากดร.
อัมมาร สยามวาลา นักเศรษฐศาสตร์ชั้นแนวหน้า ดังนี้ :

“...ประเด็นอยู่ที่นักลงทุนต่างประเทศ เพราะปัญหาของเราอยู่ในมือ
ต่างชาติ ตอนนี่ เราก็คงได้แต่ภาวนา และพนมมือรอฝรั่งอย่างเดียว...”¹⁰

รวมทั้งนักเศรษฐศาสตร์ชั้นนำอีกท่านหนึ่งได้แสดงความรู้สึกถึงปมปัญหาการเรียนรู้ไว้อย่างน่าสนใจ
ช่วงเวลาเดียวกันว่า :

“ผมยอมรับว่า สภาพที่กำลังเกิดขึ้นในเมืองไทย และโลกขณะนี้
ไม่เคยปรากฏในตำราเศรษฐศาสตร์ฉบับไหน
“เมื่อพายุเศรษฐกิจเริ่มโหมกระหน่ำอเมริกาและยุโรป การรวมตัว
ของชาติใหญ่ๆ จำนวนหนึ่ง จะช่วยให้โลกพ้นหายนะภัยจากเศรษฐกิจ
พังพอนได้หรือไม่ ยังน่าสงสัย เพราะทุกประเทศก็เห็นแก่ตัวด้วยกัน
ทั้งนั้น นี่คือเหตุแห่งความหายนะ
“ในหลวงของเราสู้ก่อนด้วยธรรมชาติของพระองค์เอง การพึ่งพาตนเอง
การยืนหยัดด้วยลำแข้งตนเองออกมาในรูปแบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง
แล้วรู้จักขยัน ประหยัด ไม่ฟุ้งเฟ้อ รู้จักเก็บหอมรอมริบ
“ไม่ใช่คำสั่งของพระองค์ แต่เป็นความจริง
“โลกนี้จะออกหัวหรือออกก้อย ยังไม่มีใครรู้ หากสภาพเศรษฐกิจ
ขณะนี้ อยู่ในภาวะตึบตัน”¹¹

เสียงสะท้อนจากประวัติศาสตร์และร่วมสมัยที่อ้างถึง เป็นคำอธิบายอยู่ในตัวเองไม่มีความ
จำเป็นที่จะต้องขยายความเพิ่มเติมอะไรอีก แต่สำหรับเราท่านทั้งหลายที่กำลังขบคิดหาความกระจ่างใน
เรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียง” ในฐานะหลักการทางเลือก คำถามที่มีตามมาอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ก็คือว่า
อะไรเกิดขึ้นกับ “ระบบ” ผู้นำของสังคมไทยเรา ? ขอเน้นคำว่า “ระบบ” เป็นพิเศษในที่นี้ ไม่ใช่เพื่อจะยก
ระบบขึ้นเหนือคน หามิได้เลย จริงอยู่ ความคิดและการกระทำทั้งหลายทั้งปวง ก็ล้วนมีมาจากตัวคน
นี้เอง และคนก็ไม่อาจปิดความรับผิดชอบในบทบาทหน้าที่ของตนไปได้อย่างแน่นอน แต่ทว่า ในการ
วิเคราะห์ถึงเหตุปัจจัยที่มาของปัญหาต่างๆ ของบ้านเมือง เราจำเป็นต้องคิดให้กว้างไกลออกไปจากเรื่อง
ของตัวบุคคล ซึ่งเป็นเพียงภาพสะท้อนของปรากฏการณ์ของระบบวิธีคิด หรือที่เรียกว่า กระบวนทัศน์ ของ
ยุคหนึ่ง สมัยหนึ่ง ซึ่งเป็นตัวกำกับครอบงำความคิดและการกระทำของคนเรา มิฉะนั้นแล้ว ชีวิตสังคมก็จะ

จมปลักอยู่แต่ในวังวนของการหาแพะรับบาปชดทอดกันไปมาไม่มีที่สิ้นสุด ดุจเป็นสังคมไร้เดียงสา ดังเช่นที่สังคมไทยเรากำลังเป็นอยู่ในทุกวันนี้

จุดเปลี่ยนทางความคิดเบี่ยงเบนออกไปจากหลักการสังคมที่พรั่าเตือนให้เรารู้จักเรียนรู้ อย่างสุขุมรอบคอบจากอารยธรรมตะวันตก และพัฒนาตนเองไปในแนวทางที่ “ถ่านะแห่งชาติ คือคนทั้งหมดได้เขยิบสูงขึ้น” เพื่อแข่งขันต่อสู้กับชาติอื่นๆ ในสงครามเศรษฐกิจ พอจะประมวลความได้จากพัฒนาการหลังกึ่งพุทธกาลปี 2500 ดังนี้ :

- พ.ศ. 2498 ปลายสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ธนาคารโลกส่งคณะผู้แทนมาสำรวจเศรษฐกิจไทยและเสนอแนะนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาใหม่ คือสร้างอุตสาหกรรม ลดบทบาททางเศรษฐกิจของรัฐและส่งเสริมการลงทุนและประกอบการของเอกชน

- พ.ศ. 2501 กลุ่มอำนาจจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ กระทำรัฐประหารสถาปนา “ระบอบปฏิวัติ” ระดมนักวิชาการสาขาต่างๆ มาช่วยงานของชาติ ประกาศค่านิยม “งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข” และเปิดฉากปฏิบัติการแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ตามคำแนะนำของธนาคารโลก ซึ่งมีสาระสำคัญ เป็นการลอกเลียนผลิตซ้ำแนวทางสร้างอุตสาหกรรมตามแบบฉบับที่เคยเป็นมาในประวัติศาสตร์ปฏิวัติอุตสาหกรรมของตะวันตก กล่าวคือแบ่งแยกและแปลกแยกอุตสาหกรรมเมืองกับเกษตรชนบทออกจากกัน พร้อมทั้งขูดรีดทรัพยากรส่วนเกินจากภาคเกษตรชนบท

- พ.ศ. 2516 เหตุการณ์ 14 ตุลา. ซึ่งโดยสาระสะท้อนถึงการขยายตัวของพลังอำนาจกลุ่มทุนและชนชั้นกลางในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม และซึ่งอีก 20 ปีต่อมา จะได้มีบทบาทเป็นแกนกำลังสำคัญในขบวนการ “ปฏิรูปการเมือง” ช่วงปลายทศวรรษ 2530 ¹²

- พ.ศ. 2523 เริ่มศักราชของ “ประชาธิปไตยครึ่งใบ” กลุ่มทุนธุรกิจการเงิน และนักบริหารมืออาชีพ เข้ามีบทบาทร่วมในรัฐบาล พลอ.เปรม ติณสูลานนท์ “ตรึงทีมเศรษฐกิจ” นำโดย นายบุญชู โรจนเสถียร นายธนาคารในฐานะรองนายกรัฐมนตรี ผู้ได้สมญาว่า “ซาร์เศรษฐกิจ” และดร.อำนาจ วีรพรพรรณ นักเศรษฐศาสตร์อดีตที่ปรึกษาเศรษฐกิจของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในฐานะรัฐมนตรีว่าการคลัง ประกาศตั้งสมญาประเทศไทยเป็น “บรัษัทรวมไทย” (Thailand Inc.) ตามแบบฉบับที่เรียกขานประเทศญี่ปุ่น พร้อมทั้งประกาศณรงค่นโยบายเปิดประตูต้อนรับการลงทุนหลังไหลเข้าของทุนบรัษัทข้ามชาติทั้งหลาย โดยอาศัยแรงจูงใจแรงงานราคาถูกและความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ¹³

- พ.ศ. 2531 – 2534 รัฐบาล “ประชาธิปไตยเต็มใบ” ของพลอ.ชาติชาย ชุณหะวัณ เปิดฉากเวทีการเมืองเงินตรา และประกาศนโยบายเปลี่ยนสนามรบให้เป็นสนามการค้า ราคาที่ดินพุ่งสูงขึ้นจากการกว้านซื้อเก็งกำไร ถือกันว่าเป็นเรื่องดี เพราะช่วยให้คนไทย รวมทั้งชาวไร่ชาวนาร่ำรวยเงินทองขึ้น

- พ.ศ. 2535 – รัฐบาลอานันท์ ปันยารชุน – ชวน หลีกภัย – บรรหาร ศิลปอาชา – พลอ.ชวลิต ยงใจยุทธ – ชวน หลีกภัย เป็นช่วงของการเปิดเสรีทางการค้าและการเงินวิเทศชนกิจ เศรษฐกิจฟองสบู่แตก สถาบันการเงินล่มสลาย ประเทศชาติหนี้สินล้นพ้นตัว และตกอยู่ภายใต้อำนาจการกำกับ

ควบคุมของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ หรือ ไอ.เอ็ม.เอฟ. ในนามของโครงการช่วยเหลือเงินกู้และ “วิชาการ”

ทั้งหมดรวม 40 ปีเต็มๆ ของประวัติศาสตร์ความเบี่ยงเบนทางความคิดและหลักการสังคม วัฒนธรรม ซึ่งสรุปลงเอยด้วย วิกฤตความสูญเสียวชิปไทยทางเศรษฐกิจการเงินของทศวรรษ 2540 ขณะนี้ และยังไม่อาจคาดหมายทำนายอะไรได้ถึงชะตาชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนคนไทยทั้งชาติ

ในช่วงหลังสุดนี้ ปรากฏการณ์เศรษฐกิจการเมือง ที่จะเว้นไม่กล่าวถึงเสียมิได้ ก็คือ ขบวนการเคลื่อนไหว “ปฏิรูปการเมือง” รมณรงค์ต่อต้านการซื้อสิทธิขายเสียง และการทุจริตคอร์รัปชันใน วงการธุรกิจการเมืองและราชการ และในขณะเดียวกัน เรียกร้องให้ได้คนดี นักบริหารมืออาชีพขึ้นสวดย อำนาจการเมือง เพื่อกำกับดูแลความเป็นไปทางเศรษฐกิจอย่างเต็มที่ในยุคโลกาภิวัตน์ ทั้งหมดลงเอย ด้วย การสถาปนาระบบรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ 2540 พร้อมด้วยมาตรา 87 อันโดดเด่นบัญญัติกำหนด บทบาทหน้าที่ของรัฐให้ต้องส่งเสริมสนับสนุนระบบ “เศรษฐกิจแบบเสรี โดยอาศัยกลไกตลาด”

การเชิดชูบูชาเศรษฐกิจตลาดเสรี ถึงขั้นยกขึ้นตราไว้ในรัฐธรรมนูญอันเป็นกฎหมายสูงสุด ของประเทศ กับผลกระทบที่เศรษฐกิจการเมืองไทยของเราต้องถึงกับสยบหมอบราบคาบแก่วอยู่ในเวลานี้ นับเป็นบทสรุปที่จะต้องคิดใคร่ครวญกันให้มากๆ หาไม่แล้ว เรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียง” ก็จะเป็นเพียงความ ใฝ่ฝันอันเลื่อนลอย ประเด็นไม่ใช่จะมาใช้โวหารการทูตถกเถียงกันถึงว่า เรื่องของทุนนิยม ธุรกิจ ตลาด ดีหรือไม่ดี เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยในหลักการ ดังที่ได้เกริ่นไว้ตั้งแต่ตอนต้นของการนำเสนอแล้ว สิ่ง เหล่านี้เป็นกระบวนการสังคมโดยธรรมชาติ ไม่มีใครจะไปฝืนหรือปฏิเสธได้ แต่ประเด็นจริงๆ อยู่ที่ว่า เรา ในฐานะคนไทยผู้เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตสังคมไทย ซึ่งตกเป็นฝ่าย “โลกาภิวัตน์” ได้เรียนรู้และเข้าใจใน เนื้อหาธาตุแท้ของสิ่งที่เรียกขานกันว่า “เศรษฐกิจตลาดเสรี” เพียงใด

ตรงนี้เองที่ความหมาย วุฒิกวาระ และอัจฉริยภาพของความเป็นรัฐบุรุษที่แท้จะปรากฏ ออกมาให้เห็นกัน หรือว่าจะมีความหมายเป็นเพียงอัจฉริยภาพและวิสัยทัศน์ของนักธุรกิจธรรมดาๆ ที่รู้จัก ฉวยโอกาสแสวงผลกำไรอะไรก็ได้ที่ผ่านเข้ามาในชีวิต วุฒิกวาระ และอัจฉริยภาพสองระดับนี้ แตกต่าง ห่างไกลกัน หากแต่ว่า ในยุคโลกาภิวัตน์นี้ เรากำลังถูกมอมเมาทางความคิดให้เบี่ยงเบนเห็นไปว่า วิธีการ และเป้าหมายทางธุรกิจเป็นคุณค่าประเสริฐเหนือสิ่งอื่นใดในโลก ! ความจริงแล้วเมื่อพิเคราะห์ย้อนไปใน ประวัติศาสตร์ ก็จะได้เห็นได้โดยไม่ยากนักว่า ความตระหนักเรียนรู้ถึงพิษภัยของสงครามเศรษฐกิจภายใต้ กระแสโลกาภิวัตน์นั้น ได้มีมานานแล้วกว่าศตวรรษครึ่งที่ผ่านมา ไม่ใช่เพิ่งจะเกิดพระเอกขี่ม้าขาวมาชู ธงให้เห็นเป็นที่ตื่นตาตื่นใจอย่างที่มีักเข้าใจกัน¹⁴ จุดสำคัญที่จะต้องช่วยกันขบคิดตีประเด็นปัญหาให้แตก อยู่ตรงที่ว่า เราจะยึดถือหลักการและเกณฑ์คุณค่าอะไร แบบไหนเป็นบรรทัดฐานสำหรับการกำหนดหลัก นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนา

คำตอบที่เรียนรู้ได้จากระบบหรือความเป็นรัฐบุรุษในประวัติศาสตร์ชาติไทยของเรา ก็คือ “ให้เอาอย่างเขา แต่อย่านับถือเลื่อมใสไปทีเดียว” และยก “ฐานะแห่งชาติ คือคนทั้งหมดได้เขยิบสูงขึ้นแล้ว ย่อมมีกำลังที่จะแข่งขันต่อสู้กับชาติอื่นๆ ได้ในทุกวิถีอาชีพ” แต่ทว่าภายใต้ระบบผู้นำและวัฒนธรรมการ เรียนรู้ในยุคเร่งรัดพัฒนาตลอดช่วง 40 ปีเศษ ที่ผ่านมา สังคมไทยต้องถูกชักนำให้ “โลกาภิวัตน์” เข้าสู่

วิถีทางและยุทธศาสตร์การพัฒนาเลียนแบบเจริญรอยตามโลกภายนอกอย่างเคร่งครัด เยี่ยง “ฝูงห่านที่บินตามกันไป” ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานหลักการสังคมอันแปลกปลอมและแปลกแยกเป็นปฏิปักษ์ต่อกันระหว่างอุตสาหกรรมกับเกษตรชนบท เมืองกับชนบท และชนส่วนน้อยกับชนส่วนมาก ยิ่งความสูญเสียเอนกอนันต์ทั้งในด้านคุณค่าของคน และฐานทรัพยากรธรรมชาติ ดังเป็นที่รู้เห็นกันดีอยู่โดยทั่วไป แล้วในที่สุด “ถาณะแห่งชาติ” ก็เสื่อมลงไปเป็นลำดับ เศรษฐกิจไทยกลายเป็นเศรษฐกิจที่จำต้องสยบพึ่งพาพลังอำนาจภายนอกมาโดยตลอด เริ่มต้นด้วยการเข้าอยู่ภายใต้ร่มโครงการช่วยเหลือโอบอุ้มทางเศรษฐกิจการเงิน การทหาร และวิชาการ จากสหรัฐอเมริกาในยุคของการต่อต้านคอมมิวนิสต์ แล้วก็ผันตัวออกไปผูกพันอยู่กับการพึ่งพาอาศัยปัจจัยการผลิตภายนอกเป็นหลัก ทั้งในด้านกำลังทุน เทคโนโลยี วัตถุดิบ รวมแม้กระทั่ง สิทธิพิเศษทางการตลาด โดยเฉพาะในยุคเริ่มตั้งแต่ต้นทศวรรษ พ.ศ. 2520 ของระบบ “ดริมทีมเศรษฐกิจ” ประกาศลดฐานะประเทศชาติลงไปเป็นบริษัทธุรกิจขายแรงงานและทรัพยากรของชาติเพื่อแลกเปลี่ยนกับการนำเข้ามาของเงินทุนต่างชาติ และแล้วเส้นทางอันแบ่งแยกและแปลกแยกภายในชาติเช่นว่านี้ ก็มาลงเอยด้วยการแปลงฐานะเศรษฐกิจการเมืองของประเทศลงไปเป็นเชลยตกอยู่ภายใต้พันธะต้องเปิดประตูให้พลังทุนต่างชาติเข้ามาทำการครอบครอง ครอบงำชีวิตเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนสัมมาอาชีพของประชาชนคนไทยทุกระดับ¹⁵ ไม่เฉพาะแต่ภายในแวดวงของธุรกิจการเงินที่ล้มเหลวและพ่ายแพ้เท่านั้น ดูไปแล้ว ไม่ผิดอะไรกับกลยุทธ์ ม้าไม้โทรจัน (Trojan horse) ในนิยายกรีกโบราณ ซึ่งถูกฝ่ายข้าศึกจับใส่ให้เข้ามาก่อการเผาทำลายภายในบ้านเมืองของตนเอง เพราะไม่ว่าการณ์จะเป็นอย่างไรก็ตาม ภายใต้ระบบผู้นำที่เป็นอยู่ ก็ดูจะยังยึดถือเป็นความชอบธรรมที่จะคงยืนหยัดอยู่ในวิถีทางของกลไกตลาดเสรีตามแบบฉบับที่กำหนดและกำกับมาจากกระแสโลกาภิวัตน์ภายนอกอยู่นั่นเอง !

2.2 โลกาภิวัตน์ทุนนิยม : เส้นทางสู่ “วัฒนธรรมล่าเหยื่อ”

เมื่อเดือนกันยายน ปี ค.ศ.1995 คือสองสามปีมานี้เอง นายกอร์บาซอฟ อดีตผู้นำของอดีตสหภาพโซเวียต เป็นเจ้าภาพประชุมใหญ่ของบรรดาชนชั้นนำระดับหัวกะทิจากทั่วโลก มีทั้งนักการเมือง นักธุรกิจ และนักวิทยาศาสตร์ รวมประมาณ 500 คน ที่นครซานฟรานซิสโก สหรัฐอเมริกา ข้อสรุปจากการประชุมประวัติศาสตร์นี้ มีสาระสำคัญว่า ในอนาคตอันไม่ไกลนี้ โลกทุนนิยมจะพัฒนาประสิทธิภาพของระบบด้วยกลไกตลาดเสรีและเทคโนโลยีที่ก้าวหน้ายิ่งๆ ขึ้นไปจนถึงจุดที่เศรษฐกิจโลกจะต้องการกำลังคนเพียงร้อยละ 20 เท่านั้น เพื่อให้ “ระบบ” ดำเนินไปได้ ส่วนที่เหลือออกนั้นถึงร้อยละ 80 ก็เป็นอันว่าไม่เป็นที่ต้องการอีกต่อไป นี่คือจินตนาการอนาคตเศรษฐกิจโลกตามเกณฑ์คุณค่าที่เรียกว่า สูตร 20:80¹⁶

ที่ว่านี้ไม่ใช่เรื่องเพ้อฝันพูดคุยกันเล่นๆ แต่อย่างใด หากแต่เป็นการประเมินคาดการณ์จากกระแสแนวโน้มที่โลกาภิวัตน์กำลังเป็นไปในขณะนี้จริงๆ ตั้งแต่ช่วงคริสต์ทศวรรษ 1970 คือเมื่อ 30 ปีเศษมาแล้ว เริ่มจากสหรัฐสมัยประธานาธิบดีนิกสันปลดปล่อยค่าเงินดอลลาร์ออกจากมาตราทองคำ ซึ่งนำไปสู่การปล่อยค่าเงินลอยตัวในแวดวงประเทศอุตสาหกรรม ผลก็คือ เกิดตลาดและนักค้าเงินตราสกุลสำคัญๆ ของโลก ซึ่งพัฒนาขึ้นเป็นตลาดทุนโลก (Capital Global Market) อย่างรวดเร็ว และในช่วงเวลาเดียวกัน กลุ่มบริษัทข้ามชาติทั้งหลายเติบโตใหญ่กล้าแข็งขึ้นด้วยการกระจุกรวมตัวกันทำการขยายการลงทุน และอำนาจบริหารจัดการออกไปทั่วโลก โดยเฉพาะในที่ๆ แรงงานและทรัพยากรธรรมชาติราคาถูก

เพื่อลดต้นทุนการผลิต และการตลาด ซึ่ง “ดรีมทีม” มีอาชีพเศรษฐกิจของรัฐบาลไทยเราสมัยเมื่อเกือบ 20 ปีมาแล้ว ก็ได้ขานรับอย่างลือลือด้วยการประกาศลดตรงสถานะเกียรติภูมิประเทศไทยลงไปเป็น “บรรษัทรวมไทย” หรือ “Thailand Inc. ดังกล่าวแล้ว การกระจุกพลังอำนาจของกลุ่มบริษัทข้ามชาติ และตลาดเงินทุนโลกเป็นพัฒนาการสัมพันธ์เชื่อมโยงและขนานคู่เคียงกันตลอดมา จนถึงจุดเปลี่ยนสำคัญ อีกขั้นตอนหนึ่งของโลกาภิวัตน์ ในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1980 ต่อมา กล่าวคือ การปฏิวัติทางเทคโนโลยี ข้อมูลข่าวสาร ดาวเทียม และคอมพิวเตอร์ ด้านหนึ่ง กับอีกด้านหนึ่ง การพังทลายของกำแพงเบอร์ลิน และจักรวรรดิคอมมิวนิสต์ระหว่างประเทศ ในท่ามกลางบรรยากาศของความก้าวหน้าที่ยิ่งใหญ่ทาง เทคโนโลยีและปลอดจากคู่แข่งต่อสู้ทางอุดมการณ์และทางการทหารในเวทีเศรษฐกิจการเมืองของโลกนี้เอง กระแสโลกาภิวัตน์โดยกลไกตลาดเสรีภายใต้อำนาจควบคุมของตนเองได้ทวีความก้าวร้าวรุนแรงยิ่งขึ้นตามลำดับ การกระจุกตัวของพลังอำนาจบริษัทข้ามชาติ รวมทั้งบรรดากองทุนรวม (Hedge funds) ทั้งหลาย ประกอบกับขีดความสามารถทางเทคโนโลยีในการสื่อสารเคลื่อนย้ายเงินทุนและเงินตราระหว่างประเทศโดยสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ยังผลให้ตลาดทุนโลกอันประกอบด้วย กลุ่มบริษัทข้ามชาติ และนักค้าเงินเหล่านี้ สามารถยึดครองผูกขาดกลไกตลาดได้อย่างเต็มภาคภูมิ และในประการสำคัญ สามารถขึ้นครองอิทธิพลเหนือการควบคุมทางสังคมและการเมือง และอธิปไตยของรัฐ แม้ในระบอบเสรีประชาธิปไตยของสังคมตะวันตกเอง¹⁷

ในสภาวะโลกาภิวัตน์ยุคที่กำลังจะก้าวเข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่ 21 ตามที่บรรยายมาอย่างย่อที่สุดนี้ ผลสืบเนื่องจากเป้าหมายของการแผ่ขยายพลังอำนาจของกลุ่มบริษัทข้ามชาติและกระแสกดดันการเปิดเสรีทางการค้าการเงินที่วุ่นวาย อาจอธิบายได้เป็น 2 ระดับ คือระดับหลักนโยบายรัฐ และระดับนโยบายเทคนิคบริหารธุรกิจ ซึ่งล้วนเป็นเรื่องที่บรรดาประเทศฝ่าย “โลกาภิวัตน์” อย่างเช่นไทยเราจะต้องคิดใคร่ครวญให้จงหนัก นโยบายทั้ง 2 ระดับนี้ กำลังใช้เป็นสูตรมาตรฐานสากลอยู่ในเวลานี้ แล้วก็ดูจะเป็นที่นิยมในแวดวงวิชาการและบริหารธุรกิจไทยดุจดั่งคัมภีร์อันศักดิ์สิทธิ์ ทำนองเดียวกันกับตำหรับว่าด้วยเศรษฐกิจตลาดเสรีในแวดวงเศรษฐศาสตร์ไทย แต่เราก็จะได้เห็นกันตรงนี้ว่า จริงๆ แล้ว มันเป็นเสรี หรือว่าอำนาจนิยมกันแน่ ! ผลกระทบระดับหลักนโยบายรัฐตามสูตรปฏิบัติสำหรับประเทศที่ตลาดทุนโลกเข้าไปถึง รวม 3 ประการ ซึ่งเราได้ยินได้ฟังจนคุ้นกันเป็นอย่างดีในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจการเงินคราวนี้ได้แก่ (1) ยกเลิกการควบคุมของรัฐ (Deregulation) (2) ปลดปล่อยเสรีทางการค้าและการเงิน (Liberalization) และ (3) แปรรูปรัฐวิสาหกิจให้เป็นของภาคเอกชน (Privatization)¹⁸ และเมื่อรวมกันเข้าแล้วเป็นเป้าหมายที่เข้าใจได้ไม่ยาก ก็คือ เพื่อถ่ายโอนอำนาจรัฐให้แก่ภาคธุรกิจเอกชน ซึ่งโดยแท้จริงก็หมายถึงกลุ่มทุนข้ามชาติหรือตัวแทนนายหน้าทั้งไทยและเทศทั้งหลายนั่นเอง ทั้งนี้ ในนามของทฤษฎีประสิทธิภาพและการแข่งขันเสรี

และแล้วหลักนโยบายรัฐดังกล่าว ก็จะมาด้วยนโยบายเทคนิคบริหารธุรกิจ ซึ่งก็เป็นที่ยึดถือดุจดั่งคัมภีร์สากลเช่นกัน สรุปรวมอยู่ในคำลึที่ว่า “ปฏิบัติการที่ดีที่สุด” (Best practice) นั่นก็คือ แนววิธีการทำธุรกิจอย่างประหยัดที่สุด มีประสิทธิภาพที่สุด และได้ผลกำไรสูงสุด ซึ่งก็ดูไม่ใช่ของแปลกประหลาดอันใด เพราะเป็นธรรมชาติของธุรกิจการค้าอยู่เองที่จะต้องบริหารจัดการให้ต้นทุนต่ำ ได้ผลผลิตสูงสุด และผลกำไรมากเท่าที่จะสามารถกระทำได้ แต่ทว่า ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ยุคตลาดทุนโลก

พร้อมด้วยเทคโนโลยีสื่อสารข้อมูลรวดเร็วกว้างไกล สามารถทรงอำนาจอิทธิพลยิ่งใหญ่เหนือทั้งรัฐบาลและพลังสังคมทั้งมวลดังกล่าวข้างต้น “ปฏิบัติการที่ดีที่สุด” จึงหมายความว่าไปถึงนโยบายและมาตรการลดต้นทุนเป็นหลักใหญ่ด้วยการปลดพนักงาน ลดอัตราค่าจ้าง และตัดทอนสวัสดิการต่างๆ พลังตลาดทุนโลกต่างพากันสอดส่ายเสาะหาแหล่งลงทุนที่พร้อมด้วยเงื่อนไขผลประโยชน์สำหรับตนเองและยึดเยียบบทลงโทษต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนส่วนใหญ่เช่นนี้เป็นระบบเสียจนได้ชื่อว่าเป็น “วัฒนธรรมล่าเหยื่อ” (predatory culture) ¹⁹

ในสภาวะการณ์โลกเช่นนี้ มีผู้ให้การวิเคราะห์ไว้อย่างน่าคิด ซึ่งน่าจะช่วยให้เราได้พิเคราะห์ใคร่ครวญกันถึงสถานะและสภาพปัญหาของสังคมไทยได้ชัดเจนขึ้น ดังนี้ :

“เศรษฐกิจโลกแบบนี้ต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เกิดการประดิษฐ์คิดค้นตลอดเวลา มีการลดต้นทุนตลอดเวลา เกิดความยุ่งเหยิงตลอดเวลา มีการจ้างงานตลอดเวลา มีการปลดคนออกตลอดเวลา การเสี่ยงตลอดเวลา การเอาชนะตลอดเวลา การพ่ายแพ้สูญเสียตลอดเวลา ไม่อาจมีสังคมใดจะสามารถดำรงอยู่ได้กับ ความไม่มั่นคง ไม่แน่นอนอย่างมากมายเช่นนี้ ทำนองเดียวกันกับที่ไม่อาจมีสังคมใดจะสามารถดำรงอยู่ได้โดยปราศจากกระแสของการเปลี่ยนแปลง และความคิดใหม่ๆ อยู่เป็นนิจ ถ้าสภาพโซเวียตล้มเหลวในการต่ออายุสังคมอันเฉื่อยชาของตนด้วย การเปลี่ยนแปลงแล้วไซ้ ปัญหาทำลายสำหรับโลกที่หนึ่งก็เป็น ในทางตรงกันข้าม กล่าวคือ (ปัญหาทำลาย) ที่จะต้องทำให้การเปลี่ยนแปลงผ่อนคลายลง ที่จะต้องทำให้ความเป็นทรราชย์ของตลาดโลกเชื่องลง และยอมให้การเปลี่ยนแปลงได้เป็นไป ในขณะที่เดียวกับที่ให้หลักประกันอันเอื้อประโยชน์ต่อประชาชนผู้จะต้องดำรงชีวิตอยู่กับการเปลี่ยนแปลงนั้น” ²⁰

ในจังหวะย่างก้าวเข้าสู่คริสต์ศตวรรษใหม่ที่ 21 นี้ สังคมโลกกำลังต้องตกอยู่ภายใต้ “วัฒนธรรมล่าเหยื่อ” อันก้าวร้าวรุนแรงยิ่งๆ ขึ้นไป ด้วยพลังทุนนิยม เทคโนโลยี และจินตนาการของระเบียบเศรษฐกิจใหม่ตามสูตร 20:80 เป็นจินตนาการต่อเนื่องจากที่ได้ตั้งเข็มเอาไว้ตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สอง ในชื่อว่า “ระเบียบเศรษฐกิจระหว่างประเทศใหม่” (New International Economic Order) หรือที่เรียกสั้นๆ ว่า “ระเบียบโลกใหม่” (New World Order) “วัฒนธรรมล่าเหยื่อ” จึงไม่ใช่สิ่งแปลกใหม่อะไร หากเป็นผลตรรกะอันพัฒนาขึ้นมาจากทฤษฎีวิชาการ ที่ตั้งอยู่บนสมมติฐานความเป็นสัตว์เศรษฐกิจ (Homo economicus) ของคน การต่อสู้แข่งขันแพ้ชนะและกิเลสการผลิตการบริโภคอันเป็นผลพวงตามมา ได้รับการเชิดชูบูชาขึ้นเป็นคุณธรรมเพื่อให้บรรลุถึงสิ่งที่เรียกขานกันว่า “การจำริญเติบโตทางเศรษฐกิจ”

ทั้งทฤษฎีวิชาการและผลลปรายแรงต่อชีวิตและสังคมเป็นที่ถกเถียงวิพากษ์วิจารณ์หาทางแก้ไขกันอย่างคึกคักและกว้างขวาง แม้ภายในสังคมโลกตะวันตกเองดังที่อ้างถึง แต่ทว่าในประชาคม

วิชาการของไทยเรา โดยเฉพาะเศรษฐศาสตร์ ซึ่งมีอิทธิพลโดยตรงต่อการกำหนดวิถีการพัฒนาของบ้านเมือง คงได้แต่เสวยสุขภาคภูมิใจอยู่กับสถานะแห่งศาสตร์ของตนเทียบอันดับชั้นทัดเทียมกับวิทยาศาสตร์ฟิสิกส์ยุคนิวตัน ทั้งๆ ที่วิทยาการฟิสิกส์ในโลกตะวันตกเองได้รู้ตงหน้าไปถึงไหนๆ แล้วก็ตามซึ่งพิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า การศึกษาวิจัยแบบวิทยาศาสตร์ โดยผู้ทำการศึกษาดองไม่นำเอาความรู้สึกนึกคิดและค่านิยมเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยนั้น ไม่เป็นความจริง ดังนั้น งานศึกษาวิจัยทางวิทยาศาสตร์รวมทั้งเศรษฐศาสตร์ จึงยอมไม่อาจเป็นกลางและปลอดจาก*ค่านิยมแห่งกิเลสอำนาจและผลประโยชน์ของตนเอง*ไปได้²¹ ครั้นหันไปทางด้านดวงชนชั้นนำทางการเมืองเล่า ก็ล้วนแต่ตกอยู่ในวังวนของการแข่งกันฉกฉวยโอกาสโลกาภิวัตน์สร้างอำนาจความมั่งคั่งให้กับตนเองจนเป็นระบบที่ไม่อาจคาดหวังจะสร้างสรรค์อะไรได้ จนการเมืองไทยต้องกลายเป็นเวทีอำนาจเงินตราจนถึงในทุกวันนี้ แม้ในยุค “ปฏิรูปการเมือง” และ “รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน” แล้วในขณะเดียวกัน ก็ปล่อยให้ชะตาชีวิตของบ้านเมืองและประชาชนคนไทยตกอยู่ในอู่อำนาจทางปัญญาความคิดและจินตนาการของเหล่าเทคโนแครตมืออาชีพทางเศรษฐกิจ ซึ่งก็คงเอาแต่วิ่งไล่กวาดตามหลังชาติอื่นๆ เป็นสำคัญ ดังที่ประสบการณ์ 4 ทศวรรษเต็มๆ ที่ผ่านมามีให้เห็น หรือว่าจะมีใครพยายามพัฒนาความเป็นผู้นำทางการเมืองยุคโลกาภิวัตน์ขึ้นมาด้วยการชูวิสัยทัศน์โลกให้ได้ชื่นชมบารมีกัน แต่แล้วก็ยังต้องซุกตัวอยู่ภายใต้ภาพมายาอันแปลกปลอม อย่างเช่นภาพลักษณ์อำนาจยิ่งใหญ่ของอดีตประธานาธิบดี ซี ไอ เอ และนักธุรกิจใหญ่ๆ ซึ่งเป็นต้นตอของ “วัฒนธรรมล่าเหยื่อ” อันเป็นปมปัญหาที่เรากำลังพยายามแก้ไขกัน

3. เศรษฐกิจพอเพียงในฐานะหลักการองค์รวมและสากล

ทั้งหมดนี้ กล่าวคือ ทั้งมิติโลกาภิวัตน์และมิติโลกาภิวัตน์ประกอบกันเป็นปัญหาท้าทายที่สังคมไทยกำลังเผชิญอยู่ ไม่ใช่ในฐานะเป็นส่วน หรือบริวารของโลกที่หนึ่ง หากแต่ในฐานะและบทบาทของสังคมอันมีรากฐานทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของตนเองมายาวนาน “เศรษฐกิจพอเพียง” อันควรค่าแก่สถานะความเป็นหลักการสังคมจำเป็นต้องยืนหยัดแสวงหาคำตอบปัญหาซึ่งโดยรากฐานเป็นปัญหาวิกฤตทางปัญญาความคิด ปรัชญาหรืออุดมการณ์สังคมไม่ใช่สูตรสำเร็จในสูญญากาศ หากแต่เป็นผลของกระบวนการเรียนรู้ถึงเหตุปัจจัย อันอาจรวมเรียกว่าปัญหาของยุค และบนพื้นฐานของเหตุปัจจัยเช่นว่านี่เองที่กระตุ้นให้เกิดกระบวนการคิดค้นแสวงหาคำตอบ ในขณะเดียวกัน กระบวนการเรียนรู้และคิดค้นก็ยังคงอาศัยฐานเกณฑ์คุณค่าบางอย่างบางประการที่จะต้องทำความเข้าใจทั้งกับตนเองและต่อสังคม ในด้านของเหตุปัจจัย การนำเสนอนี้ได้พยายามทำความเข้าใจไปถึงภาพสะท้อนเป็นมาทางประวัติศาสตร์และปมปัญหาสภาวะทางปัญญาความคิดไว้อย่างรอบด้านให้ได้เห็นเป็นรูปธรรมพอสมควร ในอันที่จะมองไปในอนาคตข้างหน้าอย่างสร้างสรรค์ ทั้งต่อตนเองและต่อสังคมโลกภายนอกแล้วเท่าที่กล่าวโยงไปถึงพฤติกรรมเป็นไปทางด้านของกระแสโลกาภิวัตน์ ก็ไม่ได้หมายความว่าเชิษฐชนให้มาัวคิดแต่กล่าวโทษปรักปรำพวกนายทุนต่างชาติ หรือว่าเลิกคบค้าสมาคมกับโลกภายนอก หากมิได้เลยนั้นต้องไม่ใช่เจตนารมณ์หรือตรรกะของหลักการ “เศรษฐกิจพอเพียง” อย่างแน่นอนในโลกของความเป็นปฏิสัมพันธ์และสามารถเรียนรู้ซึ่งสร้างสรรค์ระหว่างกัน ทั้งนี้บนพื้นฐานของการเคารพยอมรับนับถือซึ่งกันและกัน ในความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม

ในยามวิกฤตครั้งนี้ เรามักได้ยินได้ฟังกันอยู่เสมอถึงการแปลงวิกฤตให้เป็นโอกาส ซึ่งนับเป็นถ้อยคำและความคิดที่แยบคายทีเดียว แต่ก็มีคำถามว่า โอกาสอะไรกัน? และตรงนี้เองที่ নিয়েความหมายความสำคัญของหลักการ “เศรษฐกิจพอเพียง” จะเป็นไปอย่างไร แต่ไหนนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับใจที่เรานึกที่เราคิดเป็นรากฐานสำคัญ ดังหลักคำสอนพุทธธรรมที่ว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ”²² เราจะคิดถึง “เศรษฐกิจพอเพียง” แต่เพียงในแง่ที่เป็นวิธีการหรือมาตรการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าชั่วคราวช่วยยามที่ค่าเงินตกต่ำ ธุรกิจการเงินล้มละลาย คนตกงาน รายได้ตกต่ำ ความยากจนยากไร้ บริการและสวัสดิการสังคมถูกตัดทอน ตลอดจนปัญหาสังคมอื่นๆ นานัปการที่มีตามมา แล้วก็รอคอยให้เศรษฐกิจการเงินฟื้นตัวกลับคืนมา อย่างเช่นที่กำลังตั้งความหวังกันอยู่ในขณะนี้ ซึ่งก็ไม่ใช่ว่า จะเป็นไปไม่ได้ ดูจากที่บรรดามหาอำนาจอุตสาหกรรมกึ่งอุตสาหกรรมพยายามหาทางแก้กัน เพราะกลัวว่า วิกฤตที่กำลังลุกลามไปทั่วโลก จะกระทบกระเทือนไปถึงความอยู่รอดและดำรงคงอยู่ของระบบเศรษฐกิจตลาดเสรีที่ตนและบรรดาสาวกกำกับดูแลอยู่ ส่วนจะฟื้นตัว เพื่อใคร หรือว่าจะยั่งยืนจริงจังหรือไม่ นั่น ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง

หรือว่า เราจะตั้งจิตของเราให้นึกและคิดถึง “เศรษฐกิจพอเพียง” ในระดับเป็นหลักการอันยั่งยืนของสังคม ซึ่งเป็นเจตนารมณ์ของการนำเสนอนี้ ดังที่ได้เกริ่นถึงอยู่โดยตลอด นั่นก็คือ “เศรษฐกิจพอเพียง” ในความหมายขอบข่ายที่เป็นหลักอุดมการณ์และเกณฑ์คุณค่าทางสังคม ในทำนองเดียวกันกับที่เราพูดกันถึง เสรีนิยม สังคมนิยม ประชาธิปไตย ฯลฯ โดยนัยนี้ “เศรษฐกิจพอเพียง” จึงสื่อความหมายเป็นหลักการที่เป็นทั้งองค์รวม และสากล กล่าวคือ เป็นหลักอุดมการณ์คู่ขนานเป็นปฏิสัมพันธ์ไปด้วยกันกับทุนนิยมและเสรีประชาธิปไตยในวิถีพัฒนาการของสังคมโลกคริสต์ศตวรรษหน้า เป็นปัญหาท้าทายสำหรับหลักการเศรษฐกิจพอเพียง “ที่จะต้องทำให้ความเป็นทราชของตลาดโลกเชื่องลง” ในทำนองเดียวกับที่กำลังถกเถียงแสวงหาเส้นทางกันภายในแวดวงของสังคมโลกตะวันตกเอง ดังที่อ้างถึงข้างต้น

แน่นอน คงจะมีคำถามขึ้นมาว่า จะอาจหาญคิดไปถึงขั้นนั้นได้อย่างไรกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากแง่มุมอย่างสังคมไทยของเรา ซึ่งเป็นประเทศเล็ก ๆ เศรษฐกิจเล็ก ๆ และตกอยู่ในสถานะเป็นเพียงผู้ตั้งรับ “โลกาภิวัตน์” ภายใต้กระแส “โลกาภิวัตน์” ของมหาอำนาจยิ่งใหญ่ คำตอบในขั้นนี้ ก็คือว่า ในท่ามกลางสงครามเศรษฐกิจที่เรากำลังเห็น ๆ กันอยู่บนพื้นผิวนี้นั้น ในส่วนลึกแล้ว ก็คือ สงครามทางความคิดและอุดมการณ์ นั่นเอง ซึ่งสามารถเปลี่ยนโลกได้ดังที่ได้เห็น ๆ กันมาในประวัติศาสตร์

หลังจากจักรวรรดิคอมมิวนิสต์ล่มสลายลงไปในช่วงปลายคริสต์ทศวรรษ 1980 ดร.ฟรานซิส ฟูกูยามา นักวิชาการประจำบริษัทแรนด์ (Rand Corporation) ได้เขียนหนังสือขึ้นเล่มหนึ่งให้ชื่อว่าการสิ้นสุดของประวัติศาสตร์และมนุษย์คนสุดท้าย มีใจความสำคัญว่า การล่มสลายของจักรวรรดิคอมมิวนิสต์ มีความหมายเท่ากับเป็นชัยชนะของอุดมการณ์เสรีประชาธิปไตย และทุนนิยม และเพราะฉะนั้น จึงเป็นอันสิ้นสุดของประวัติศาสตร์ พร้อมทั้งการต่อสู้ขัดแย้งเชิงอุดมการณ์²³ หนังสือเล่มนี้และความคิดความเข้าใจง่าย ๆ ดังกล่าว ได้รับการแซ่ซ้องสรรเสริญกันอย่างกว้างขวาง แต่แล้วก็มีเสียงแห่งธรรมะเตือนสติมาจากสันตปาปา จอห์น พอลที่ 2 อีกเช่นกันว่า :

“เราได้เห็นมาแล้วว่า เป็นสิ่งที่ยอมรับไม่ได้ที่จะกล่าวว่า ความพ่ายแพ้

ของสิ่งที่เรียกว่า ‘สังคมนิยมที่แท้’ จะทำให้ระบบทุนนิยม เป็นต้นแบบ เดียวเท่านั้น ที่คงเหลืออยู่สำหรับการจัดระเบียบองค์การเศรษฐกิจ มัน เป็นความจำเป็นที่จะต้องสลายเครื่องกีดกัน และการผูกขาดทั้งหลาย ซึ่งทิ้งให้หลายต่อหลายประเทศต้องตกอยู่ขอบของการพัฒนา และ (เป็นความจำเป็น) ที่จะต้องอำนวยความสะดวกให้คนและชาติทั้งปวง ได้มี สภาวะปัจจัยพื้นฐานที่ช่วยให้พวกเขาเหล่านั้น ได้มีส่วนร่วมในการ พัฒนา”²⁴

จะโดยบังเอิญหรืออย่างไรก็ตาม ทศนวิสัย ที่มองเห็นคุณค่าศักยภาพของคนจากคำวลีทั้งสองคือ “คนและ ชาติทั้งปวง” กับ “สถานะแห่งชาติคือคนทั้งหมดได้เขยิบสูงขึ้น” ของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เมื่อ 79 ปี ก่อน ต่างสื่อความหมายตรงและคล้องจองกัน แม้ว่าจะมาจากต่างแหล่งวัฒนธรรมกัน แสดงถึงสัจธรรม ความจริงในข้อที่ว่า เรื่องของอุดมการณ์มนุษย์นิยมนั้น เป็นคุณสมบัติที่สถิตย์อยู่ร่วมกันไม่ว่าจะเป็นในโลก ตะวันตกหรือตะวันออก เหนือหรือใต้ ในประการสำคัญ เป็นเครื่องยืนยันถึงความจริงอีกข้อหนึ่งว่า สงครามทางความคิดของมนุษย์จะไม่มีวันสิ้นสุดอย่างที่ ดร.ฟูกูยามา และใครต่อใครพยายามอ้างเอาไว้ ตราบเท่าที่ การเบียดเบียนยังคงดำรงอยู่ภายใต้โลกาภิวัตน์ / โลกานุวัตร อย่างในทุกวันนี้

การเบียดเบียนในหมู่เพื่อนมนุษย์ด้วยกัน คงจะไม่อาจขจัดให้หมดสิ้นไปได้อย่างเบ็ดเสร็จ เด็ดขาด แต่การเบียดเบียนเชิงโครงสร้างคงจะไม่ลุลกลามรุนแรงเข้ามาสู่สังคมวัฒนธรรมไทยของเราจนถึง ขั้นต้องสูญเสียอิสรภาพอย่างที่กำลังประสบกันอยู่ในขณะนี้ ถ้าประชาคมวิชาการปัญญาชนไทยไม่ตกอยู่ ภายใต้มนต์อำนาจครอบงำของกิเลสและอวิชชาถึง 4 ทศวรรษของยุคเร่งรัดพัฒนาที่ผ่านมา ภายใต้ สภาวะทางจิตใจและปัญญาเช่นนี้ และในบริบท “โลกานุวัตร” ของสังคมไทย องค์กรวิชาความรู้ทั้งหลายทั้ง ปวงภายใต้ระบบการศึกษา “สมัยใหม่” ซึ่งร่ำเรียนฝึกฝนกันมาอย่างเข้มข้นในนามของ “ศาสตร์” นั้น โดย เนื้อแท้แล้ว ก็คือ ศาสตร์บริวาร นั่นเอง ความพยายามปฏิรูปสังคมไทยที่กำลังกล่าวขวัญถึงกันอยู่อย่าง กว้างขวางในขณะนี้ ย่อมไม่อาจบังเกิดผลสร้างสรรค์อะไรนักต่อประชาชนคนไทยส่วนใหญ่จริงๆ ถ้าขาด เสียซึ่งความตระหนักรับถึงความสำคัญและจำเป็นที่จะต้องร่วมมือร่วมใจกัน ในสิ่งที่ ดร.เกษียร เตชะ พิระ เรียกว่า “กระบวนการเลิกรู้ทางสังคม” (the social unlearning process)²⁵ ไม่ใช่ปิดหูปิดตา ไม่ยอม รับรู้ความคิดและความเป็นไปของโลกภายนอก แต่จำเป็นต้องเรียนรู้เพื่อให้เข้าใจและคิดหาทางเลือกที่ เหมาะสมและสร้างสรรค์ ดังที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ได้เคยทรงทักเอาไว้ให้เป็น คติธรรมเมื่อ

1 5 7 ปีก่อน

ในประการสำคัญ ทั้งกระบวนการเลิกรู้และกระบวนการปฏิรูปทางสังคมซึ่งโดยธรรมชาติ ย่อมมีความซับซ้อนและมีหลากหลาย จำเป็นต้องอาศัยหลักการนำที่จะเชื่อมโยงประสานมิติต่างๆ ของ สังคมให้เกิดปฏิสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างเป็นบูรณาการ หลักการเศรษฐกิจพอเพียงให้ความหมายเป็น หลักการนำที่ว่านี้ ไม่ใช่เป็นเพียงหนึ่งในหลายๆ รายการแบบเมนูอาหารที่จะแจกจ่ายแยกย้ายกันไปปรุง รสเอาตามความซ้ำของของแต่ละคน แต่ละฝ่ายอย่างที่มีการเสนอกัน เป็นเรื่องจริงที่ว่า มิติด้านต่างๆ ของกระบวนการปฏิรูป จะต้อง “มีความเชื่อมโยงกันโดยมีการสร้างคุณค่าและจิตสำนึกเป็นแกนกลาง”²⁶ แต่เรื่องของคุณค่าและจิตสำนึกก็ไม่อาจจะปล่อยให้กลายเป็นภาพลักษณ์นามธรรมลอยๆ สุดแต่จะตีความกันไป

ตามพื้นฐานรสนิยมของแต่ละคน สิ่งที่เราต้องการในยามนี้ ก็คือ คุณค่าและจิตสำนึกบนพื้นฐานของ หลักการสังคม อันเป็นรูปธรรมเพียงพอที่ผู้คนส่วนต่างๆ ของสังคมสามารถสัมผัสสำนึกร่วมกัน และเดิน ไปในวิถีทางที่เกื้อหนุนซึ่งกันและกัน แม้จะอยู่ในสถานะและบทบาทหน้าที่ที่แตกต่างหลากหลายกันออกไป หลักการเศรษฐกิจพอเพียงสามารถทำหน้าที่เป็นหลักการนำ ตอบสนองความสำคัญจำเป็นที่จะต้องสร้าง คุณค่าและจิตสำนึกเช่นว่านี้ เพราะคุณธรรมข้อนี้ก็คือคุณสมบัติอันแนบเนื่องอยู่ในหลักการของเศรษฐกิจ พอเพียงนั่นเอง ดังจะได้ขยายความต่อไป รวมทั้งยังอาจทำหน้าที่เป็นภูมิคุ้มกันสกัดกั้นอวิชชาอันเกิดแต่ “ศาสตร์บริวาร” ซึ่งยังคงอยู่กับสังคมไทยเราต่อไปอีกเป็นเวลานาน

ถึงจุดนี้ เราคงพอจะได้เห็นถึงคุณค่าและขอบข่ายความหมายของ “เศรษฐกิจพอเพียง” ได้ ชัดเจนขึ้น กล่าวคือ ในฐานะหลักการสังคมอันเป็นองค์รวมในแง่ที่ท่าบบทบาทหน้าที่หลักนำในกระบวนการ เปลี่ยนกระบวนทัศน์เพื่อการปฏิรูปสังคม กับทั้งเป็นสากลในแง่ของการตอบสนองความจำเป็นร่วมกันของ ทั้งโลก “ที่จะต้องทำให้ความเป็นทราชย์ของตลาดโลกเชื่องลง” อันจะพึงเป็นแรงบันดาลใจร่วมกันทั้งจาก ภายในของสังคมตะวันตกเองซึ่งเป็นต้นตอของปัญหา และสำหรับสังคมนอกตะวันตกอย่างเช่นไทยเราผู้ ตกอยู่ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ของ “ลัทธิทุนนิยมชนิดสุดขั้ว” โดยนัยนี้ “เศรษฐกิจพอเพียง” จึงเป็น หลักการและอุดมการณ์ไร้พรมแดนทำนองเดียวกันกับที่เสรีนิยมและประชาธิปไตยเป็นกระแสอุดมการณ์ไร้ พรมแดน และทั้งหมดประกอบกันเป็นกระแสปฏิสัมพันธ์ทางความคิดกระตุ้นให้ประชาคมโลกได้เกิด **จิตสำนึกใหม่ กระบวนทัศน์ใหม่ และวัฒนธรรมการเรียนรู้ใหม่ จากยุคเสื่อมหลังปฏิวัติ อุตสาหกรรม** เมื่อสองศตวรรษครั้งที่แล้วมา ในฐานะเช่นนั้น หลักการเศรษฐกิจพอเพียงควรที่จะ สามารถนำเสนอทัศนวิสัยและแก่นแท้คุณค่า เพื่อเป็นแนวปฏิบัติสำหรับดำเนินวิถีชีวิตสังคมโลกที่กำลังจะ ก้าวเข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่ 21 นี้

ในช่วงที่จักรวรรดิคอมมิวนิสต์นานาชาติกำลังจะถึงกาลอวสาน ตอนปลายๆ คริสต์ ทศวรรษ 1980 และมีผู้คนอย่างเช่นดร.ฟรานซิส ฟูกูยามา พากันมองว่า เป็นชัยชนะของโลกฝ่ายทุน นิยม ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น ได้มีวรรณกรรมวิชาการปรากฏออกมาบ้างเหมือนกันที่เล็งเห็นถึงแนวโน้ม ก่อนข้างแน่ชัดที่จะเกิดการล่มสลายทางเศรษฐกิจการเงินทั่วโลกก่อนที่คริสต์ศตวรรษนี้จะสิ้นสุด ทั้งนี้ ด้วยเหตุผลเหตุปัจจัยอันแนบเนื่องอยู่ที่ตัว “ระบบ” และกระบวนการภายในวงจรของทุนนิยมเอง ซึ่งก็ ตรงกับอาการสำแดงของวิกฤตเศรษฐกิจการเงินที่กำลังเกิดขึ้นจริงๆ ในขณะนี้อย่างไม่ผิดเพี้ยน นับเป็น พยากรณ์กระแสเหตุการณ์ที่แม่นยำอย่างน่าอัศจรรย์ยิ่งนัก ประเด็นปัญหาอยู่ที่ จะต้องพยายามหาทาง ป้องกันไม่ให้เกิดเหตุการณ์เช่นนั้นขึ้น และในการนี้ นอกจากมาตรการฉุกเฉินรีบด่วนเพื่อแก้ไขปัญหา เฉพาะหน้าแล้ว เป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องคิดอ่านแสวงหา **หลักการเศรษฐกิจใหม่** และ ปรับเปลี่ยน **ทิศทางของการพัฒนาและแนวความคิดทางเศรษฐกิจเสียใหม่** ด้วย²⁷ เหตุผลที่ทำให้ สามารถมองเห็นไปถึงเช่นนั้นได้อย่างค่อนข้างปลอดโปร่ง เป็นประเด็นน่าสนใจควรแก่การเรียนรู้จาก ถ้อยคำของเจมส์ โรเบิตสัน นักเขียนอิสระผู้แต่งหนังสือที่ใช้อ้างอิงในที่นี้ ดังนี้ :

“...ต้องยอมรับว่า ยุคสมัยของ ‘ความมั่งคั่งแห่งชาติ’ ได้ผ่านพ้นไปแล้ว และพึงต้องปฏิบัติต่อเศรษฐกิจคริสต์ศตวรรษที่ 21 ในฐานะที่เป็น **เศรษฐกิจ**

หลายระดับของโลกเดียวกัน

“ในช่วงสองสามปีหลังมานี้ (กล่าวคือ ช่วงกลางๆ คริสต์ศตวรรษ 1980 – ผู้เขียน) มีประชาชนเป็นจำนวนมากขึ้นในหลายๆ ประเทศได้เข้าร่วมในความพยายามนี้ในอันที่จะแปรเปลี่ยนชีวิตและความคิดทางเศรษฐกิจ หนังสือเล่มนี้เขียนขึ้นมาเพื่อเขาเหล่านี้ และเพื่อประชาชนอีกจำนวนมากมาย ซึ่งพากันยอมรับถึงความจำเป็นที่จะต้อง **มีระเบียบเศรษฐกิจคริสต์ศตวรรษที่ 21 ใหม่ เพื่อประชาชนและโลกมนุษย์....**”²⁸

จุดน่าสนใจอยู่ตรงที่**สำนึกของ**คนของประชาชนนี้เอง ที่เป็นเครื่องชี้หน้าวิสัยทัศน์ให้สามารถมองเห็นถึงอดีต – ปัจจุบัน เพื่อฉายภาพชีวิตและสังคมมนุษย์อย่างสร้างสรรค์ต่อชีวิตและสังคมออกไปในอนาคตอันยาวไกล ไม่ใช่ตัวเลขและผลงานวิเคราะห์เยี่ยงวิทยาศาสตร์ของ “นักเศรษฐศาสตร์:คนเลือดเย็นฯ” ดังเช่นที่นักเศรษฐศาสตร์ไทยตั้งฉายาของตนเอง (เชิงอรรถหมายเลข 2 และ 5) อย่างแน่นอน

จะอย่างไรก็ตาม นอกเหนือไปจากปัญหาความถูกต้องผิดพลาดของการพยากรณ์เศรษฐกิจแล้ว จุดสำคัญจริงๆ อยู่ตรงที่ประเด็นของเกณฑ์คุณค่าเกี่ยวกับคนและโลกของธรรมชาติซึ่งอยู่กับตัวเราชีวิตของเราเอง ซึ่งประกอบกันเป็น “เศรษฐกิจ” ที่แท้จริง ไม่ใช่เป็นแต่เพียง “ระบบ” เงินตราหรือกลไกการผลิตการส่งออกอย่างที่สำคัญผิดกันอย่างแรงอยู่ในเวลานี้ “เศรษฐกิจพอเพียง” มีจุดร่วมและสามารถเรียนรู้ร่วมกันในข้อนี้ ในฐานะหลักการสากลและหลักการเศรษฐกิจใหม่ **เจตนาธรรมณ์และภารกิจการพัฒนาที่อยู่ร่วมกัน คือปรับเปลี่ยนแนวความคิดและทิศทางการพัฒนา** จากที่มุ่งกันแต่เร่งขยายอัตรา ปริมาณการผลิต การบริโภคและการสะสมทุนเงินตราให้สูงสุดตามทฤษฎี “การจำเริญเติบโต” และหันมาหาหลักการและแนวทางใหม่ที่ส่งเสริมให้มนุษย์เราได้พัฒนาขีดความสามารถเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเอง และในขณะเดียวกัน เรียนรู้เพื่อพิทักษ์รักษาระบบชีวิตนิเวศ อันเป็น **ต้นทุนชีวิต**ของมนุษยชาติ²⁹ กล่าวคือไม่ใช่เพียงแต่เป็นสิ่ง เป็นวัตถุที่จะตีราคาเป็นเงินตรากันได้อย่างที่ถือปฏิบัติกันในทุกวันนี้ รวมแม้กระทั่ง หลักเศรษฐศาสตร์ที่มีคนหัวแหลมคิดสูตรนโยบายเป็นหลักการให้ผู้กระทำ “สิ่ง” แวดล้อมเสียหาย ต้องจ่าย (Polluter- pay principle) ก็ไม่อาจถือเป็นความชอบธรรมอะไรได้ เพราะต้นทุนชีวิตไม่ใช่เรื่องที่จะปล่อยให้ใครมาอ้างสิทธิก่อความเสื่อมเสียได้อยู่แล้ว

หลักการพึ่งตนเองและนิเวศ เช่นว่านี้ จะต้องถือว่ามีความหมายความสำคัญยิ่งยวด โดยเฉพาะสำหรับสังคมไทยเรา ซึ่งต้องนับว่าเป็นโชคที่ที่ตั้งอยู่ในหลักแหล่งของฐานทรัพยากรธรรมชาติอันสำคัญของโลก ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของภูมิภาคปาเซตร้อน คำว่า “ปาเซตร้อน” นี้ มักจะไม่อยู่ในความสนใจเท่าใดนักในสังคมไทยผู้เป็นเจ้าของอหิประเทศไทย ความจริงก็คือว่า ปาเซตร้อนเป็นแหล่งทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพอันอุดมสมบูรณ์ คิดเป็นเนื้อที่ไม่ถึงร้อยละ 7 ของพื้นที่โลก แต่จากปริมาณจำนวนพันธุ์พืชทั้งหลาย 3 ถึง 10 ล้านชนิดที่ประเมินกันไว้มีถึงราวร้อยละ 60 - 70 อยู่ในปาเซตร้อน³⁰ คุณค่าความสำคัญในเชิงเศรษฐกิจและชีวิตประจำวันของมนุษย์ จะอนุมานได้จากผลิตภัณฑ์อาหารและยา รวมทั้งผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมอื่นๆ อีกมากมายที่ใช้อุปโภค บริโภคกันทั่วโลก ประเด็นอยู่ตรงที่ว่า แหล่ง

ทรัพยากรธรรมชาติที่ว่าเป็นพื้นฐานอำนาจปัจจัยจำเป็นต่อชีวิตมนุษย์ และกำลังจะเป็นเป้าหมายหลักของการต่อสู้ช่วงชิงในเวทีเศรษฐกิจโลกศตวรรษหน้า ทั้งนี้ โดยอาศัยเทคโนโลยีชีวภาพ และแหล่งพลังงานทฤษฎีสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาเป็นศาสตราวุธ ควบคู่ไปกับทฤษฎีเศรษฐกิจตลาดเสรี

ดังนั้น หลักความคิดความเข้าใจในความเป็นจริงเกี่ยวกับคุณค่าความสำคัญของฐานทรัพยากรธรรมชาติ อันเป็นทั้งต้นทุนชีวิตและศักยภาพสำหรับการพัฒนาอย่างยั่งยืน จึงนับเป็นรากฐานสำคัญยิ่งที่หลักการเศรษฐกิจพอเพียง จำเป็นต้องให้การชี้้นำให้เกิดความชัดเจนโปร่งใส ทั้งนี้ เพื่อขจัดความสำคัญผิดอย่างฉกรรจ์อันแพร่สะพัดอยู่ในวงการศึกษาปัญญาชนของไทย ดังจะเห็นได้จากอรรถาธิบายถึงวิสัยทัศน์การปฏิรูปทางการศึกษาและการพัฒนาเทคโนโลยี ดังนี้ :

“ความได้เปรียบของประเทศทั้งหลายในอนาคต จะมีขึ้นอยู่กับฐานทรัพยากรธรรมชาติ แต่จะขึ้นอยู่กับฐานทรัพยากรมนุษย์และเทคโนโลยี เป็นสำคัญ ดังตัวอย่างที่เห็นมาแล้วในกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมใหม่ในเอเชียที่อาศัยการทุ่มเทด้านการพัฒนากำลังคน และการพัฒนาเทคโนโลยี เป็นกุญแจไปสู่ความสำเร็จ”³¹

ข้อเขียนประโยคเหล่านี้ แม้จะได้มีการพยายามแก้ไขปรับปรุงกันไปบ้างแล้ว แต่โดยรากฐาน ถือได้ว่าเป็นภาพสะท้อนความเชื่อและจิตใต้สำนึกในหมู่นักวิชาการ หรืออาจารย์ไปถึงประชาชนคนไทยโดยทั่วไป เพราะทุกครั้งทีพุดกันถึงการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ ก็ต้องมีเรื่องเงินทุนและเทคโนโลยีเข้ามาเกี่ยวข้อง แล้วพอว่ากันถึงเรื่องเทคโนโลยี ก็ต้องมองออกไปที่ชาติฝรั่งมังค่า ซึ่งก็ไม่ใช่จะผิดไปเสียทั้งหมด แต่ประเด็นมีอยู่ว่า เราเข้าใจเทคโนโลยีกันเพียงใด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเชิงโครงสร้างอำนาจเศรษฐกิจการเมือง หากไม่แล้ว การเรียนรู้ก็จะกลายเป็นกับดักทางปัญญาให้ตัวเราเอง และเศรษฐกิจการเมืองของชาติต้องพึ่งพาถึงขั้นเป็นเชลยต่อพลังภายนอก³² อย่างเช่นที่กำลังเกิดขึ้นกับทางด้านสถาบันการเงินไทยอยู่ในขณะนี้ แล้วตามความเป็นจริง อุตสาหกรรมไทยโดยเฉพาะภาคการส่งออก ก็ดูจะเป็นเช่นนั้นอยู่แล้ว ด้วยเหตุที่ค่อนข้างหนักไปในทางเป็นธุรกิจซื้อถูกขายแพง พอให้ได้เงินตราต่างประเทศและคนได้มีงานทำกันบ้างเท่านั้น ไม่ได้มีการคิดอ่านลงทุนทำการประดิษฐ์คิดค้นพัฒนาเทคโนโลยีอะไรจริงจังให้เกิด **ต้นทุนสังคม** ของเราเองอย่างแท้จริง จนเดี๋ยวนี้ จึงต้องพึ่งพาภายนอกไปหมดทั้งกระบวนการ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องทุนเทคโนโลยีและวัตถุดิบ รวมถึงสิทธิพิเศษทางด้านตลาด

เป้าหมายหลักของเศรษฐกิจพอเพียง มีส่วนที่จะพึ่งเรียนรู้ร่วมกันกับสังคมโลกภายนอกอย่างแน่นอน ในฐานะที่สังคมไทยเราเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจโลก แต่ในอีกส่วนหนึ่งที่สำคัญ ก็คือจะต้องมีหลักนโยบายและยุทธศาสตร์ของตนเอง ในอันที่จะเสริมสร้างวางรากฐานต้นทุนทางสังคมให้มั่นคงยั่งยืน เริ่มจากเรื่องของคนและฐานทรัพยากร อันเป็นจุดหลักของการพัฒนา “ความได้เปรียบของประเทศ” อย่างแท้จริง ประเด็นเกี่ยวกับหลักนโยบายและยุทธศาสตร์ที่ว่านี้ ยังจะได้กล่าวถึงในตอนต่อไป

รวมความแล้ว ในระดับหลักการและอุดมการณ์ “เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นหลักความคิดที่สื่อความหมายความสำคัญเป็นหลักการนำเพื่อสร้างระเบียบเศรษฐกิจใหม่ของอนาคต ไม่เฉพาะสำหรับ

“ระเบียบวาระแห่งชาติ” เท่านั้น แต่ของโลกด้วย เป็นการกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกหรือพื้นที่และบทบาทหลัก ทฤษฎีเศรษฐกิจสังคมต่างๆ ว่ากันตั้งแต่ :

- นิยามความหมายของ “เศรษฐกิจ” ซึ่งโดยสาระมีความหมายเพื่อสนองความต้องการ พื้นฐานของมนุษย์ภายใต้ความจำกัดของทรัพยากร ไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องของธุรกิจเพื่อแข่งขันช่วงชิงแสวง ผลกำไรสูงสุด

- รื้อฟื้นบทบาทเรื่องความจำเป็นที่จะต้องแยกแยะให้ชัดเจนระหว่าง “การพัฒนา” ซึ่งหมายถึง ยกฐานะคนส่วนใหญ่ หรือคนทั้งหมด ถ้าเป็นไปได้ กับ “การจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจ” ซึ่งมุ่งยึดถือแต่ ตัวเลขการเพิ่มอัตราปริมาณรายได้เงินตราเป็นใหญ่

- ทบทวนเรื่องของคนและคุณค่าของคนที่มีโอกาสเรียนรู้พัฒนาขีดความสามารถพึ่งตนเอง

- เรื่องของทุน ซึ่งไม่ใช่หมายถึงแต่เฉพาะเงินตราที่สมมุติขึ้น หากโดยสาระ รวมความไป ถึงต้นทุนของชีวิตและสังคม คือ คน ธรรมชาติและนิเวศ

- เรื่องของตลาดซึ่งจะต้องถูกตีกรอบของสำนักแห่งธรรมะ ดังที่ อตัม สมิท ศาสตราแห่ง ลัทธิเศรษฐกิจเสรีเอง เคยเตือนเอาไว้เมื่อกว่าสองร้อยปีก่อน และตลาดจะเสรีก็แต่ภายในกรอบเช่นนั้น

- เรื่องของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งไม่ใช่เป็นเพียงศาสตราจารย์เพื่อเป็นนายเหนือ ธรรมชาติ และเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน หากแต่พึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเคารพยอมรับในคุณค่าของ มนุษย์และธรรมชาติ

- เรื่องของการบริโภคที่พึงอยู่ในขอบข่ายของความจำเป็นและคุณประโยชน์ต่อชีวิตและ ความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติและนิเวศ ไม่ใช่ “ยังมีให้บริโภคมากเท่าใด ก็ยิ่งมีความสุขมากเท่านั้น”³³ ตามวาทะล่าสุดของนักเศรษฐศาสตร์ไทย

- และทบทวนเรื่องของวิธีการพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งพึงเป็นไปอย่างสมดุล เพื่อการเรียนรู้ พึ่งตนเองและพิทักษ์รักษาระบบชีวิตนิเวศ

ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ล้วนสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอยู่ในขอบข่ายความหมายของ “เศรษฐกิจ พอเพียง” ในฐานะเป็นหลักการนำกระบวนการสังคมไปสู่ระเบียบเศรษฐกิจใหม่ของโลก ซึ่งสังคมไทยมี ส่วนร่วมในสถานะของสังคมอิสระชน

4. ยุทธศาสตร์สู่ฐานเศรษฐกิจสามัญชน

เท่าที่กล่าวมา เป็นเพียงเค้าโครงความคิดในระดับหลักการเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง เป็นเรื่องที่ประชาชนคนไทยผู้มีใจรักความเป็นอิสระเสรีจะพึงร่วมมือร่วมใจกันคิดค้นแสวงหาทำความเข้าใจ กระทั่งยิ่งๆ ขึ้นไปอีก เมื่อสรุปรวมความจากที่ได้พยายามพิเคราะห์โดยรอบด้านแล้ว ก็พอจะสังเกตเห็น สำคัญของเศรษฐกิจพอเพียงได้ว่า โดยสาระก็คือ การกลับฟื้นคืนจิตวิญญาณมนุษยชาติเศรษฐกิจที่ แท้จริง นั่นเอง อันประกอบด้วยมนุษย์กับธรรมชาติเป็นแก่นสาร และทั้งยังเป็นการสอนให้มองและเข้าใจ มนุษย์ในความหมายของความเป็นมนุษยชาติโดยรวม และเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ เป็นสังขธรรมความ

จริง โดยนัยนี้ เศรษฐกิจพอเพียง จึงเป็นหลักการและอุดมการณ์ยิ่งใหญ่ไพศาล เป็นองค์รวม เป็นสากล และเป็นหลักนำสู่ระเบียบชีวิตเศรษฐกิจใหม่ร่วมกันของสังคมโลกศตวรรษข้างหน้า

ในสถานะที่ **เป็นเมืองพุทธศาสนา และเป็นสังคมฐานทรัพยากรธรรมชาติ** สังคมไทยจึงถือได้ว่า อยู่ในฐานะโอกาสดีที่สุดสังคมหนึ่งที่จะเดินไปในวิถีชีวิตอันสร้างสรรค์ยั่งยืนและเป็นอิสระได้อย่างเต็มภาคภูมิ ถ้าหากไม่ไปตกเป็นเหยื่อของทฤษฎีวิชาการอันแปลกปลอมและแปลกแยกเสีย ดังนั้น ภารกิจเบื้องต้นแรกของหลักการเศรษฐกิจพอเพียง ก็คือ การฟื้นฟูบูรณะจิตสำนึกในคุณค่าและศักยภาพสร้างสรรค์ของชนบท อันเป็นฐานอยู่ข้างล่างของประเทศ ที่พุดถึงการ “ฟื้นฟู” ก็ด้วยเหตุผลว่า ชนบทไทยเราเป็นแหล่งทรัพยากร ไม่เฉพาะแต่ทางด้านธรรมชาติวัตถุเท่านั้น หากยังแฝงไว้ด้วยความรู้และภูมิปัญญาพร้อมด้วยศาสนธรรม ที่จะสนองตอบปัญหาความต้องการของเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะหลักการองค์รวมได้เป็นอย่างดี และที่จำเป็นต้อง “บูรณะ” ก็เพราะฐานกำลังของชนบทไทยได้ถูกบั่นทอนทำลายจากผลการพัฒนาที่ผิดทิศผิดทางตลอด 40 ปีที่ผ่านมา และต้องตกอยู่ในสภาพทรุดโทรม ทั้งในด้านทรัพยากรธรรมชาติและองค์ความรู้ ถึงแม้จะมีหลงเหลืออยู่บ้าง แต่ผู้คนส่วนใหญ่ที่เดียวตกอยู่ในสภาพสูญเสียความเชื่อมั่นที่จะพึ่งและพัฒนาตนเองอันเป็นคตินิยมในพุทธศาสนา ระบบอุปถัมภ์ ซึ่งแต่เดิมเป็นคุณค่าสร้างสรรค์ปลูกฝังความสัมพันธ์ฉันญาติมิตรก็ได้ถูกแปรเปลี่ยนไปเป็นการอนุเคราะห์ทางอำนาจและเงินตรา โดยเฉพาะในช่วงเศรษฐกิจการเงินเฟื่องฟู ปรากฏการณ์ซื้อสิทธิขายเสียงที่คนชั้นกลางยุคใหม่พากันประนามหยามเหยียดอยู่นี้ ที่แท้ ก็คือ ผลพวงจากวิบากกรรมการพัฒนาสร้างความมั่งคั่งให้กับเมืองบนความยากจนยากไร้ของชนบทนั่นเอง และนี่ก็คือ ทุจริตคอร์รัปชั่นเชิงนโยบายและโครงสร้างในอีกรูปแบบหนึ่ง ที่จำเป็นจะต้องขจัดให้หมดไปเช่นเดียวกัน

รวมความแล้ว ชนบทไทยยังอยู่ในสภาพห่างไกลจากความพร้อม แม้กระทั่งความคิดที่จะช่วยตัวเอง แต่นั่นก็เป็นเหตุผลที่ทำให้จำเป็นต้องคิดอ่านวางหลักนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาอย่างสุขุมรอบคอบยิ่งขึ้นเป็นพิเศษ เพราะผลการพัฒนาชนบทจะเป็นกุญแจดอกสำคัญยิ่งต่อทิศทางและฐานะเศรษฐกิจของชาติ ซึ่งกำลังต้องเผชิญภัยคุกคามจากพลังอำนาจภายนอกดังกล่าวแล้ว เป็นปัญหาท้าทายยืดเยื้อและยากลำบาก แต่กระนั้น จากประสบการณ์ที่ผู้เขียนได้สัมผัสมาบ้างโดยตรงและด้วยความพยายามที่จะเรียนรู้ ก็พอจะสรุปได้ว่า ไม่ถึงกับเหลือวิสัยเสียทีเดียว เรื่องของยุทธศาสตร์การพัฒนา ก็เป็นทำนองเดียวกันกับปัญหาความชัดเจนในระดับหลักการที่กล่าวมาในตอนต้น ยังต้องการการระดมความคิดกันให้กว้างขวางต่อไปอีก สำหรับในขั้นนี้ เพียงขอเสนอเป็นหลักการและขั้นตอนทางความคิดกว้างๆ พอให้เห็นภาพแนวทางที่เราจะก้าวเดินกันต่อไป ดังนี้ :

4.1 ความหมายของการพัฒนาชนบท

ในเบื้องต้น จำเป็นต้องให้เป็นที่แน่ชัดกันว่า ความหมายและเป้าหมายของการพัฒนาชนบท ไม่ใช่จะจำกัดกันอยู่แค่เพียงแก้ปัญหา “โง่ จน เจ็บ” อย่างที่หน่วยงานราชการฝ่ายวางแผนพัฒนายึดถือกันมาตลอด มาตรการกำหนด “เขตชนบทยากจน” ของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 เป็นตัวอย่างของเงื่อนไขทางความคิดความเชื่อเช่นว่านี้ ซึ่งในตัวเองเท่ากับเป็นการสกัดกั้นบดบังทัศนวิสัยที่จะมองเห็นคุณค่าและศักยภาพของชนบทไทยอย่างแท้จริง ในฐานะส่วนหนึ่งของภูมิภาคป่าเขตร้อน ความเป็นจริงที่

ไม่อาจจะเลยโดยปราศจากความสำนึกรับผิดชอบไปได้ ก็คือว่า ฐานทรัพยากรชนบทอันประกอบด้วย ทั้ง ความหลากหลายทางชีวภาพและองค์ความรู้จากภูมิปัญญาพื้นบ้าน เป็นปัจจัยสำคัญและจำเป็นต่อชีวิต โดยเฉพาะในด้านอาหารกับยา ดังเป็นที่ทราบๆ กันอยู่ ทั้งจะทวีความหมายความสำคัญยิ่งๆ ขึ้นเป็น ทวีคูณในสังคมโลกอนาคต ในประการสำคัญ องค์ความรู้ที่ว่านี้ สามารถพัฒนาเชื่อมโยงกับศาสตร์ สมัยใหม่สร้างทรัพย์สินทางปัญญา ซึ่งต่างชาติพากันพยายามหาทางช่วงชิงอย่างสุดกำลังมาทุกยุคทุก สมัย สังคมไทยผู้เป็นเจ้าของอธิปไตยควรที่จะสามารถรับผิดชอบจัดการให้ได้สิทธิประโยชน์อย่างสมบูรณ์ โดยนัยนี้ การพัฒนาชนบทจึงให้ความหมายความสำคัญเป็นทั้งการสร้างฐานต้นทุนทางสังคมและ ภูมิคุ้มกัน สำหรับอนาคตของประเทศชาติโดยส่วนรวม

4.2 ทศนวิสัยเศรษฐกิจพอเพียง

ควรต้องมีการวางเป้าหมายต้นทางและเป้าหมายปลายทางให้เป็นหลักการและแนวทาง ปฏิบัติไว้ เพื่อจะได้มีทิศทางการพัฒนาที่เป็นที่เข้าใจและอยู่ในสำนึกร่วมกัน ในแง่นี้ เศรษฐกิจพอเพียงจึง ไม่ใช่เป็นเพียงต้นแบบหรือแบบพิมพ์เขียวสำเร็จรูป หากแต่มีความหมายเป็นกระบวนการสังคมอันเป็น พลวัต เป้าหมายต้นทาง ก็ได้แก่การเกษตรขั้นพออยู่พอกิน อย่างที่กล่าวขวัญถึงกันมากในยามวิกฤต การเงินขณะนี้ แต่นั่นก็ไม่ควรจะมียึดมั่นถือมั่นเอาเป็นจุดจบอยู่ในตัวเอง หากควรต้องเปิดช่องทางโอกาส ให้ได้มีการเรียนรู้พัฒนาตนเอง ต่อๆ ไปสู่เกษตรกรรมยั่งยืน จนถึงเป้าหมายปลายทาง คือ เศรษฐกิจ ชุมชน สองสามระดับเศรษฐกิจนี้ ยังจะได้ขยายความต่อไป ข้อที่เห็นควรเน้นถึงในที่นี้ ก็คือ เรื่องของ หลักการพึ่งตนเองและนิเวศที่กล่าวไว้ข้างต้น ซึ่งจะต้องมีระบบและกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ทั้งใน ระดับการสร้างจิตสำนึกและระดับปฏิบัติจริง ความจริงทั้งสองด้านของหลักการคือ การพึ่งตนเองกับนิเวศ สัมพันธ์เชื่อมโยงเสมือนสองด้านของเหรียญอันเดียวกันนั่นเอง เพราะนิเวศเป็นรากฐานสร้างเสริมให้การ พึ่งตนเองได้สัมฤทธิ์ผลและยั่งยืน

4.3 แหล่งการเรียนรู้ชุมชน

เมื่อพูดถึงระบบและกระบวนการเรียนรู้แล้ว คำถามที่ตามมา ก็คือว่า จะเรียนรู้จากแหล่ง อะไรและอย่างไร ความจริงมีอยู่ว่า ชนบทไทยนั้นแม้จะทรุดโทรมและล่มสลายลงไปเป็นอันมาก แต่ก็ยังมี บุคลากรผู้อาวุโสที่ยกย่องเรียกกันในแวดวงนักพัฒนาว่า “ปราชญ์ชาวบ้าน” ปรากฏให้เห็นกันอยู่ทั่วทุก ภาคของประเทศ รวมทั้งคนรุ่นใหม่ที่ชวนชวายเป็นเรียนรู้จัดการเกษตรผสมผสานเพื่อให้พออยู่พอกินและ พึ่งตนเองได้ คำว่า “ปราชญ์” มาใช้กับ “ชาวบ้าน” อาจเป็นที่ตะขิดตะขวงใจอยู่บ้างโดยเฉพาะสำหรับผู้ ได้รับการศึกษาอยู่ในวัฒนธรรมหนังสือสมัยใหม่ อย่างเช่นในการประชุมจัดโดย “กองทุนเพื่อการลงทุน ทางสังคม” ที่ขอนแก่นเมื่อไม่นานมานี้ ก็มีผู้ตั้งข้อสงสัยว่า การใช้คำว่า “ปราชญ์” ในกรณีเช่นนี้ ไม่สู้จะ สมควร เมื่อเปรียบกับปราชญ์ที่เคยรำเรียนหนังสือกันมา จะอย่างไรก็ตาม สิ่งที่ต้องเข้าใจกันตรงนี้ ก็ คือว่า เรากำลังมองและวินิจฉัยอะไรๆ จากแง่มุมของคนเรียนหนังสืออยู่ในวัฒนธรรมหนังสือ และกำลัง วินิจฉัยบุคคลผู้ทรงภูมิปัญญาที่ไม่ได้อยู่ในวัฒนธรรมหนังสือ หากแต่เรียนรู้จากวิถีชีวิตของธรรมชาติ และสภาพแวดล้อม สามารถจัดการชีวิตของตนเองได้อย่างอิสระเสรีและยั่งยืน ในขณะที่เดียวกับที่เรียนรู้จัก พิทักษ์รักษานิเวศ ตรงกับหลักการสมัยใหม่ด้วย ซึ่งก็เป็นวัฒนธรรมการเรียนรู้อีกแบบหนึ่ง ยิ่งไปกว่า

นั้น ยังสามารถดำรงตนอยู่ได้อย่างเต็มภาคภูมิในท่ามกลางการล่มสลายของชุมชนชนบท แสดงให้เห็นถึงคุณธรรมและคุณสมบัติทางด้านศาสนธรรมผสมผสานไปกับวิถีเกษตรเชิงนิเวศที่กำลังกล่าวขวัญถึงกันอย่างกว้างขวาง แม้แต่ภายในสังคมโลกตะวันตกเองขณะนี้ แล้วเขาก็นำเอาหลักการเดียวกันไปประยุกต์ใช้อย่างเป็นระบบขึ้นตามลำดับ ในขณะที่เดียวกับที่ในวงการวิชาการเกษตรของไทยเรายังคงลุ่มหลงยึดติดอยู่ในระบบเกษตร “พืชเชิงเดี่ยว” ซึ่งยังผลเป็นการทำลายฐานต้นทุนทางสังคมและธรรมชาติ

รวมความแล้ว “ปราชญ์ชาวบ้าน” หรือจะเรียกขานกันว่าอย่างไรก็ตามแต่ ต้องนับว่าเป็นบุคลากรที่ทรงคุณค่าเป็นเสมือนแหล่งวัฒนธรรมประเพณีการเรียนรู้และภูมิปัญญาที่สืบทอดสั่งสมกันมาช้านานหลายชั่วอายุคน และพัฒนาแตกต่างหลากหลายกันออกไปตามสภาพความแตกต่างหลากหลายทางนิเวศ อันเป็นรากฐานของเกษตรกรรมยั่งยืนอย่างแท้จริง ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป ประเด็นอยู่ที่ว่า จะนำภูมิปัญญาอันทรงค่าที่ว่ามีให้ออกมาสู่กระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตของมวลเกษตรกรและชุมชนท้องถิ่นได้อย่างไร รวมทั้งในขณะที่เดียวกัน เป็นการเสริมสร้างให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ในหมู่ “ปราชญ์ชาวบ้าน” กันเอง แทนที่จะปล่อยให้ดำรงตนอยู่เป็นเอกเทศดังเช่นที่เป็นอยู่ และเครือข่ายการเรียนรู้ที่ว่ามี ก็จะเป็นแหล่งดึงดูดกระตุ้นให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนท้องถิ่นขึ้น น่าจะถึงเวลาแล้วที่สังคมไทยเราจะได้เรียนรู้สร้าง “ระบบ” ผู้นำจากกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นธรรมชาติเสียที แทนที่จะคิดจะพูดกันถึงแต่ผู้นำในแง่ของโครงสร้างอำนาจตามสูตรสำเร็จรูปทางวิชาการอย่างในทุกวันนี้ ซึ่งสะดวกสบายสำหรับทุกๆ ฝ่าย

ทั้งหมดที่ว่ามี เป็นปัญหาท้าทายโดยเฉพาะสำหรับบรรดา “นักปฏิรูป” ทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็ด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง หรือการศึกษา ซึ่งดูจะแบ่งส่วนแบ่งสายกันเหมือนๆ กับส่วนงานราชการ

4.4 ทศนวิสัยการพัฒนาเกษตร

เป้าหมายหลักของการเรียนรู้สำหรับชุมชนชนบท ก็แน่นอนเป็นเรื่องของเกษตรกรรม น่าจะถึงเวลาแล้วเช่นกันที่เราจำเป็นต้องทำความเข้าใจในคุณค่าและความหมายของเกษตรกรรมกันให้ถ่องแท้ เกษตรกรรมไม่ใช่หมายความหยาบๆ ถึงเพียงการเพิ่มปริมาณผลผลิตเพื่อส่งออกหาเงินตราต่างประเทศตามภาษานักธุรกิจที่คิดถึงแต่ผลกำไร แล้วก็ไม่ได้หมายแต่เพียงเป็นแหล่งผลิตปัจจัยสี่อันจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์เท่านั้น หากโดยรากฐาน เป็นกิจกรรมของมนุษย์ที่สัมพันธ์เชื่อมโยงอยู่อย่างแนบแน่นกับปัญหาการจัดการทรัพยากรและธรรมชาติแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็ป่า เขา ดิน น้ำ อากาศ ซึ่งทั้งหมดประกอบกันขึ้นเป็นระบบและกระบวนการหล่อเลี้ยงชีวิตทั้งมวลในโลก ว่ากันตามจริง เกษตรกรรมในตัวเองก็เป็นการบั่นทอนความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติอยู่แล้ว ประเด็นปัญหาอยู่ที่ว่า จะรักษาความสมดุลไว้ได้อย่างไรเท่านั้น ระหว่างความต้องการอันจำเป็นทางด้านของมนุษย์กับทางด้านของธรรมชาติ ซึ่งในที่สุดแล้ว ก็ทำหน้าที่เป็นระบบนิเวศให้กับมนุษย์เรานี่เอง เกษตรกรรมจึงเป็นเรื่องละเอียดอ่อนลึกซึ้ง โดยเฉพาะเกษตรกรรมเขตร้อน อย่างเช่นของไทยเรา อันมีความหลากหลายทางชีวภาพเป็นฐานปัจจัยสำคัญ

ถ้าได้มีพื้นฐานความเข้าใจร่วมกันได้อย่างที่กล่าวมาโดยสังเขปแล้ว ก็จะเข้าใจใน **พลวัตภายในตรรกะของเกษตรกรรมเอง** โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยกระแสธุรกิจอุตสาหกรรมจากภายนอกเข้า

มาสอดคล้อง ในสภาพของชนบทไทยเราซึ่งกำลังทรุดโทรมและล่มสลาย มีเกษตรกรยากจนหรือไร้ที่ทำกินเป็นจำนวนมากมาย สำหรับคนกลุ่มนี้ เกษตรยังชีพพออยู่พอกินนับเป็นจุดเริ่มต้นที่จะช่วยประทังให้พ้นจากความอดอยากหิวโหย แต่เป้าหมายการจัดการจัดการความอดอยากหิวโหย ก็พึงต้องควบคู่ไปด้วยกันกับเป้าหมายของความยั่งยืนด้วยในขณะเดียวกัน ดังนั้น นอกเหนือไปจากความจำเป็นในการยังชีพของครัวเรือนเกษตรกรแล้ว ยังจำเป็นต้องส่งเสริมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาขีดความสามารถของระบบไร่ในระดับครัวเรือนนี้เอง ในด้านการฟื้นฟูและพิทักษ์รักษาฐานทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม อันเป็นเป้าหมายร่วมกันของชุมชนด้วย

ดังนั้นเกษตรพออยู่พอกิน จึงเป็นตรรกะอยู่ในตัวเองที่จะพึงมุ่งต่อการพัฒนาเงื่อนไขปัจจัยอันเอื้อต่อความยั่งยืนเป็นรากฐานสำคัญ อันได้แก่ การฟื้นฟูและอนุรักษ์คุณภาพดินและน้ำ ความหลากหลายทางพันธุกรรม และการบริหารจัดการที่ดี ทั้งหมดนี้ เพื่อให้ได้ผลผลิตอาหารการกินที่มั่นคงแน่นอน ให้ชุมชนชนบทได้มีคุณภาพชีวิตที่ดี สภาพแวดล้อมที่ปลอดภัย ต้องตามสุขลักษณะ ซึ่งล้วนเป็นเรื่องที่เกษตรอุตสาหกรรม หรืออุตสาหกรรมเกษตรที่เรียกกันว่า “แผนใหม่” ไม่อาจอำนวยความสะดวกให้ได้ มีแต่จะเป็นเครื่องบั่นทอนทำลาย เพียงเพื่อแสวงผลกำไรสูงๆ ดังเช่นที่ประสบการณ์ได้พิสูจน์ให้เห็นกันมาแล้ว

ความเป็นจริงอีกประการหนึ่ง ที่ไม่อาจมองข้ามไปได้ “เกษตรกรรมยั่งยืน” หรือที่มาเรียกกันว่า “เกษตรกรรมทางเลือก” ที่ว่านี้ มิใช่เป็นแต่เพียงเรื่องของเทคนิควิธีการทำไร่นาแบบปลอดสารเคมีสารพิษเท่านั้น หากยังเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับปัจจัยองค์ประกอบทางด้านสังคมวัฒนธรรมและความเป็นชุมชนด้วยเป็นพื้นฐาน ซึ่งจะต้องพยายามฟื้นฟูและพัฒนาควบคู่กันไป **เกษตรกรรมยั่งยืน มิอาจเป็นไปได้อย่างสัมฤทธิ์ผลโดยปราศจากเครือข่ายทั้งภายในและระหว่างชุมชน** และโดยนัยนี้อาจถือได้ว่าเกษตรกรรมยั่งยืนจะทำหน้าที่เป็นทั้งเป้าหมายและกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันให้เกิด **สำนึกของความเป็นชุมชน** ในท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงอันคุกคามต่อชุมชนชนบทและสภาพแวดล้อมอยู่ในปัจจุบัน

4.5 มนุษย์พัฒนา

ในกระบวนการพัฒนาเกษตรพออยู่พอกินสู่เกษตรกรรมยั่งยืนนี้ จำเป็นต้องหมายเหตุประเด็นเรื่องคนกับการพัฒนาไว้ในที่นี้ด้วย ในภาษาวิชาการและหน่วยราชการพัฒนานิยมใช้คำว่า “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์” (Human resource development) ซึ่งสื่อความหมายในแง่ของกำลังคนในความต้องการของ “ตลาด” จ้างงาน นี่เป็นแนวความเข้าใจปกติธรรมดาสำหรับสังคมอุตสาหกรรม ซึ่งแบ่งแยกกันชัดเจนระหว่างกลุ่มนายทุนผู้เป็นนายจ้าง และกลุ่มคนส่วนใหญ่ผู้ไม่มีทุนเป็นลูกจ้าง วงวิชาการของไทยเราก็ได้แต่เปลี่ยนความคิดและถ้อยคำมาใช้กันทั้งๆ ที่ในสังคมไทยของเรา จนบัดนี้ก็ยังมีการวิจัยทำงานที่ไม่ได้เป็นลูกจ้างใคร แต่ทำงานของตนเองเป็นอิสระอยู่ถึงกว่าร้อยละ 70 ซึ่งทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ฝรั่งรวมเรียกว่า “ภาคนอกระบบ” (Informal sector) และซึ่งเมื่อนำคำมาประยุกต์เปลี่ยนแปลงใช้กับเศรษฐกิจสังคมไทยแล้ว ก็หมายความว่า ประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ โดยเฉพาะเกษตรกรชาวไร่ชาวนา เป็นอันหลุดออกไปนอกวงจรรวมใส่ใจของรัฐใน “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์” ในวงการเศรษฐศาสตร์ละตินอเมริกาเข้าใจว่ากำลังให้ความสนใจศึกษาวิจัยกลุ่มคนภาคนอกระบบที่ว่านี้อย่าง

กว้างขวาง ยังไม่ปรากฏว่าอะไรที่แสดงให้เห็นว่า วงการเศรษฐศาสตร์ไทยมีการเคลื่อนไหวในเรื่องนี้
อย่างไรบ้าง

จะอย่างไรก็ตาม หลักความคิดเศรษฐกิจพอเพียงต้องนับว่ามีส่วนสำคัญที่จะช่วยแก้ไขให้
เกิดความสมดุลในจุดนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในส่วนที่เกี่ยวกับการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนา
ทางการเกษตรในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่เกษตรพออยู่พอกิน ไปสู่เกษตรกรรมยั่งยืน และเครือข่ายเศรษฐกิจ
ชุมชน แต่ทว่า จะเป็นการเรียนรู้พัฒนา ไม่ใช่จากแง่มุมที่เป้าหมายจากภายนอก คือนายจ้างไม่ว่าจะเป็น
เอกชนหรือราชการ มาเป็นตัวกำหนดทิศทางแบบแผนการเรียนรู้ภายในจิตสำนึกของมนุษย์ หาก
เป็นไปตามหลักมนุษยนิยม ที่มุ่งให้จิตสำนึกภายในของมนุษย์เราได้บรรลุความเป็นอิสระที่จะเรียนรู้เพื่อ
พัฒนาตนเองอย่างรอบด้านและสามารถเติบโตในวิถีชีวิตอันสร้างสรรค์ของตนเองอย่างแท้จริง³⁴

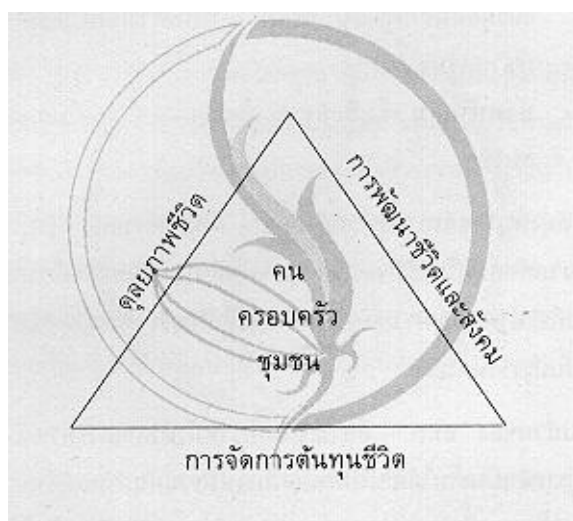
นอกจากความแตกต่างในเชิงเกณฑ์คุณค่าของความเป็นมนุษยนิยม และกระบวนการ
เรียนรู้แล้ว จุดมุ่งหมายของการพัฒนา “ทรัพยากรมนุษย์” หรืออีกนัยหนึ่ง มนุษย์ถูกพัฒนา กับการ
พัฒนาตนเองของมนุษย์ก็ย่อมแตกต่างกัน สำหรับตลาดจ้างงาน เป้าหมายอยู่ที่เงินตราค่าจ้าง
เป็นสำคัญ การลงทุนจึงเป็นสิ่งที่ทุกประเทศแสวงหา เพื่อให้คนมีงานทำมีรายได้และใช้จ่ายใช้สอยเป็น
การค้ำจุนให้ “ระบบ” เศรษฐกิจดำรงอยู่ต่อไปได้ “ระบบ” ที่ว่านี้เองเป็นตัวกำหนดให้คนต้องเรียนรู้
อะไรบ้าง อย่างไร และในที่สุด เป็นผู้กุมชะตาชีวิตของคนว่าจะบันดลให้มีงานทำหรือไม่ แบบไหน
อย่างไร อัตราค่าจ้างควรจะมีหรือลดเท่าใด รวมทั้งสวัสดิการควรจะมีอยู่หรือไม่ เพียงใด ซึ่งรวม
ความแล้วเป็นวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ที่ถูกกำหนดให้ต้องเรียนรู้และขึ้นอยู่กับสภาวะความผันผวน
ปรวนแปรในความสัมพันธ์นายจ้าง – ลูกจ้าง ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ยุคปัจจุบัน

ส่วนสำหรับหลักการพัฒนาตนเองของมนุษย์ เป้าหมายอยู่ที่คุณภาพชีวิตที่อยู่ในการ
ควบคุมของตนเองโดยอิสระ อีกครั้งหนึ่งที่จะต้องย้ำว่า สังคมไทยนับว่าโชคดีที่เป็นสังคมเกษตรเขตร้อน
มีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่เกื้อหนุนให้เราสามารถสร้างฐานการพัฒนาตนเองและอย่างยั่งยืนได้ แต่แล้ว
เรากลับไปเดินตามวิถีทางอันแปลกแยกจากพื้นฐานความเป็นจริงของตนเอง ทำลายฐานต้นทุนทรัพยากร
และภูมิปัญญาของตนเอง และในที่สุดต้องตั้งความหวังทุกสิ่งทุกอย่างไว้ที่ “ความมั่นใจของต่างชาติ” ไม่
ว่าจะเป็นเรื่องการเงิน หรือการลงทุน เท่านั้นยังไม่พอ ร่างกฎหมายการประกอบธุรกิจของคนต่างด้าวที่
กำลังถกเถียงกันยังจะเปิดช่องทางให้ทุนต่างชาติทะลุทะลวงเข้ามาครอบงำถึงอาชีพการทำให้ไร้อำนาจ³⁵ อัน
จะยังผลให้คนไทยทั้งชาติต้องหากินตกต่ำลงไปเป็นเพียงลูกจ้างของต่างชาติ ทั้งหมดนี้ เป็นเจตนารมณ์
และนโยบายที่สวนทางอย่างร้ายแรงต่อหลักการเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งมุ่งต่อเป้าหมายการพึ่งตนเองอย่าง
ยั่งยืนของมวลเกษตรกรไทย

จะอย่างไรก็ตาม ณ จุดนี้ ภารกิจของเราก็อยู่ที่จะต้องตั้งเข็มของระบบและกระบวนการ
เรียนรู้ให้ดีเพื่อความสัมฤทธิ์ผลจริงจังและยั่งยืนของการพัฒนาพึ่งตนเอง เราจะต้องไม่ตกหลุมพรางของ
เรื่องรายได้เงินตรา ซึ่งต้องอาศัยการลงทุนจากภายนอกเป็นใหญ่ดังกล่าวแล้ว เพราะในที่สุด ฐาน
เกษตรกรรมเขตร้อน ควรจะช่วยให้เราสามารถมองเห็นคุณค่าบางสิ่งบางอย่างที่ยิ่งใหญ่และกว้างใหญ่
ไพศาลเหนือเรื่องรายได้เงินตรา ซึ่งความจริงแล้ว เป็นแหล่งที่มาของรายได้อันยั่งยืนถาวร นั่นก็คือ

ฐานทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นต้นทุนชีวิตและคุณภาพชีวิตโดยธรรมชาติของท้องถิ่นเอง ที่เงินตราไม่อาจสร้างขึ้นมาได้ ประเด็นอยู่ที่ การสร้าง **วัฒนธรรมการเรียนรู้ใหม่** เพื่อเป็นการฟื้นฟูและพัฒนาจิตสำนึกควบคู่ไปกับทักษะวิชาชีพอันเป็นพื้นฐานของการพัฒนาขีดความสามารถพึ่งตนเองและพัฒนาตนเอง เป็นการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อความมั่นคงยั่งยืนและความผาสุก ทั้งของตนเองและชุมชน แทนที่สภาวะความแปลกแยกและความล่มสลายที่กำลังบังเกิดแก่ชุมชนชนบทไทยอยู่ในปัจจุบันนี้

วัฒนธรรมการเรียนรู้ใหม่นี้มุ่งเน้นทั้งคน สถาบันสังคม และชุมชนท้องถิ่นเป็นแกนกลาง ทั้งหมดประกอบเป็นกระบวนการสัมพันธ์เชื่อมโยงและสร้างสรรค์ทางสังคมใน 3 มิติใหญ่ๆ ของวิถีชีวิตและสังคม ดังนี้

มิติการจัดการต้นทุนชีวิต ได้แก่ อาทิเช่น เรื่องของการฟื้นฟูปรับปรุงบำรุงดิน การจัดการแหล่งน้ำ ไร่นา ความหลากหลายทางชีวภาพ การจัดทำเกษตรประณีต เป็นต้น

มิติตุลยภาพชีวิต ได้แก่ เรื่องของการบริโภค โภชนาการ สุขภาพ พละนาามัย ครอบครัว ชุมชน สภาพแวดล้อม ฯลฯ

มิติการพัฒนาชีวิตและสังคม ได้แก่ กระบวนการเรียนรู้และประดิษฐ์คิดค้นใหม่ๆ อย่างเช่น เรื่องของการแปรรูป เพิ่มมูลค่า การออม กองทุน/ธนาคารชุมชน การพัฒนาความหลากหลายของกิจการงานอาชีพ และฐานเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่น ฯลฯ

ทั้งสามมิติประกอบกันเป็นหลักการเรียนรู้เพื่อพัฒนาขีดความสามารถพึ่งตนเอง เพื่อเสริมสร้างฐานความเป็นชุมชน และเพื่อการพัฒนาชีวิตและสังคม รวมทั้งรู้จักคัดสรรความรู้วิทยาการใหม่ๆ ที่สอดคล้องส่งเสริมคุณค่าชีวิตและสังคมของตน ในโลกของการเปลี่ยนแปลงเป็นนิรันดร์

4.6 เครือข่ายข้อมูลข่าวสารการพัฒนา

ในประเด็นเกี่ยวกับการเรียนรู้พัฒนาตนเองของเกษตรกรนี้ เห็นสมควรขยายความเพิ่มเติมสั้นๆ แต่มีความหมายความสำคัญอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้ กล่าวคือ เรื่องของข้อมูลข่าวสารการพัฒนา

เป็นที่ทราบกันดีถึงคุณค่าของข้อมูลข่าวสารว่า เป็นเครื่องมือในการทำกิจกรรมต่างๆ มาในยุคเทคโนโลยี สื่อสารข้อมูล ความจริงข้อนี้ก็เป็นที่เด่นชัด ไม่มีข้อกังขาใดๆ ในวงการเทคโนโลยีเองก็มีการจัดทำ โครงการสารสนเทศเพื่อการพัฒนาชนบทขึ้นในเวลาอันเร็ว แต่มีคำถามว่า เป็นข้อมูลของใครและเพื่อใคร อย่างเช่น ในวงราชการฝ่ายการพัฒนา “ระบบ” ข้อมูลถือว่าเป็นเครื่องมือที่จำเป็นในการวางแผนและ จัดการของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องแก้ปัญหาความขาดแคลนปัจจัยพื้นฐานของ คน ปัญหาโภชนาการ หรือปัญหาความยากจนในชนบท เหล่านี้ก็ล้วนแต่มีนิยาม มีเกณฑ์ มีสูตรตัวเลขไว้ อย่างละเอียดถี่ถ้วน ทั้งสภาวการณ์ที่เป็นอยู่และเป้าหมายที่จะพึงบรรลุถึงตามขั้นตอนและระยะเวลาที่ กำหนดไว้ หรืออย่างในวงการธุรกิจ โดยเฉพาะในด้านวงการตลาด ระบบข้อมูลถือว่าเป็นประโยชน์ที่จะ ได้ทราบและสนองความต้องการของผู้บริโภค แต่ทั้งสองกรณี ผลที่ได้ในความเป็นจริง ก็คือ ไม่ว่าจะ เป็น กลุ่มคนเป้าหมายของการพัฒนา หรือว่าผู้บริโภค ต่างก็เป็นฝ่ายตกอยู่ภายใต้การกำกับควบคุมตาม วัตถุประสงค์และรสนิยมของภายนอก แทนไม่ได้มีโอกาสเรียนรู้อะไรของตนเองขึ้นมาเลย ยิ่งมาในยุค วิชาการนิเทศศาสตร์เฟื่องฟู พร้อมด้วยเทคโนโลยีที่ก้าวหน้า อำนาจการกำกับควบคุมที่วุ่นวายนี้ ก็เกือบจะ เรียกได้ว่า

เบ็ดเสร็จเด็ดขาด

โดยแท้จริงแล้ว ชุมชนเกษตรชนบทตกอยู่ในสภาพเช่นนี้มาโดยตลอด เทคโนโลยีข้อมูล ข่าวสารในตัวเอง จึงไม่ใช่จะทำให้คนฉลาดเรียนรู้อะไรขึ้นมาได้ แต่ในขณะเดียวกัน ก็มีความสำคัญเป็น ตัวกำหนดความรู้ ความไม่รู้ของคน และเพราะฉะนั้น จึงไม่อาจปฏิเสธได้ ประเด็นสำคัญอยู่ที่ว่าเราจะ จัดระบบข้อมูลกันอย่างไรในลักษณะที่สร้างเสริมกระบวนการเรียนรู้พัฒนาตนเอง จุดใหญ่ใจความอยู่ที่ ตรงนี้เอง ไม่ได้ต้องการความเชี่ยวชาญลึกซึ้งหรือวิชาการชั้นสูงอะไร เพียงแต่ให้คน **ได้มีโอกาสรู้จักตนเอง ได้เป็นเจ้าของข้อมูลเกี่ยวกับตนเองและผลงานความพยายามของตนเองให้ได้เห็นเป็น กระบวนการตามลำดับไปในวิถีชีวิตของตนและชุมชน**

ในเรื่องของเกษตรกรรมยั่งยืน ระบบข้อมูลการเรียนรู้พัฒนาตนเองเช่นนี้ต้องนับว่าเป็น กุญแจสำคัญ โดยที่ไรราระดับครัวเรือนเป็นหน่วยพื้นฐานหลักของเศรษฐกิจชนบท จุดเริ่มต้นก็อาจให้ สมาชิกแต่ละครัวเรือนร่วมกันฝึกปฏิบัติวาดฝันไร่นาของตนเองให้รู้ว่าอะไรเป็นอะไร อยู่ตรงไหน ความจริง สิ่งเหล่านี้ เป็นเรื่องที่เกษตรกรเขารู้ดีอยู่แล้ว แต่ก็ป็นวิธีการหนึ่งที่เปิดช่องทางให้เข้ามาสัมผัสวัฒนธรรม หนังสือ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญของการเรียนรู้อย่างยั่งยืน การที่ลูกหลานเกษตรกรเข้าโรงเรียน เรียนเขียน อ่าน ไม่ได้หมายความว่าเข้ามาอยู่ในวัฒนธรรมหนังสือโดยอัตโนมัติ จุดสำคัญอยู่ที่จะต้องให้การรู้หนังสือ ได้สัมผัสเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตปฏิบัติจริงด้วย การใช้ทักษะเขียนผังไร่นาดังกล่าว ก็เท่ากับเป็นการเรียนรู้ ทบทวนตรวจสอบสิ่งต่างๆ ที่อยู่ในชีวิตประจำวันของตนเองนั่นเอง แล้วจากนั้นก็ต่อยอดการบันทึก รายงานชนิดจำนวนพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ที่อยู่ในไร่นา พร้อมทั้งติดตามบันทึกผลที่ได้เป็นการประเมินตัวเอง และการขยายผลในช่วงเวลาต่อไปตามฤดูกาล ในขั้นตอนนี้ก็เช่นกัน ความจริงก็มีเกษตรกรบางส่วน ปฏิบัติอยู่แล้ว ก็อาจจะใช้ประสบการณ์ตรงนั่นเอง เป็นตัวอย่างของการเรียนรู้ และอาจเสริมด้วยเทคนิค วิชาการบางประการที่เหมาะสม

ที่กล่าวมานี้ เป็นเพียงขั้นการเรียนรู้เบื้องต้นจริงๆ แต่จากประสบการณ์ที่ได้ เป็นการกระตุ้นให้เกิดการตื่นตัวอยากรู้อยากเห็นชัดและได้ความมั่นใจจากภูมิใจในตัวเอง แล้วถ้ายังได้ร่วมฝึกปฏิบัติกันเป็นกลุ่มเป็นก้อน ก็จะเกิดการเปรียบเทียบเรียนรู้ซึ่งกันและกันเกิดเป็น **กระบวนการกลุ่มและเครือข่ายการเรียนรู้** ระหว่างกัน และสำนึกความเป็นชุมชนจะค่อยๆ ก่อตัวพอกพูนขึ้นจากประสบการณ์เรียนรู้ซึ่งอาจดูเป็นเรื่องเล็กๆ น้อยๆ ทำนองนี้

ข้อฝึกปฏิบัติจริงเหล่านี้ เป็นเพียงตัวอย่างเบื้องต้นส่วนหนึ่งที่ยกมาพอให้เห็นเป็นแนวทาง แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น หมายความว่าตัวเกษตรกรเองจะต้องผ่านการระดมความคิดซักซ้อมความเข้าใจในเจตนารมณ์และเป้าหมายของเกษตรกรรมยั่งยืนพอสมควร ที่จะตระหนักเห็นคุณค่าความสำคัญในสิ่งที่ตนเรียนรู้ปฏิบัติ และการระดมความคิดซักซ้อมความเข้าใจก็จำเป็นจะต้องกระทำกันอย่างสม่ำเสมอควบคู่กันไปกับปฏิบัติจริง จุดสำคัญอยู่ที่สร้างบรรยากาศให้เกิดกระบวนการเรียนรู้จากจิตสำนึกภายในของตนเองจริงๆ ผสานด้วยกระบวนการกลุ่ม และเสริมด้วยข้อมูลความรู้เกี่ยวกับความเป็นไปของโลกภายนอกในระดับหนึ่ง ก็จะเป็นการเปิดหูเปิดตาให้ขยายความคิดอ่านกว้างขวางขึ้น หลักการและเป้าหมายก็คือ ให้เกิดกระบวนการคิดอ่าน และพัฒนาได้เป็นไปจากฐานของเครือข่ายครัวเรือนและชุมชนอย่างแท้จริง

4.7 เศรษฐกิจชุมชน

หลักการและขั้นตอนทางความคิดต่างๆ เท่าที่กล่าวมา คงพอจะช่วยให้จินตนาการกันได้พอสมควรถึงภาพ**กระบวนการ**อันเป็นพลวัตของเศรษฐกิจพอเพียง ขอเน้นคำว่า “กระบวนการ” ไว้ตรงนี้อีกครั้งหนึ่ง เพราะทั้งโดยจิตวิญญาณและในฐานะหลักการเศรษฐกิจใหม่ ที่ต้องเผชิญกับพลาทุนภาพครอบงำทางปัญญาความคิดภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง เป็นการปลดปล่อยทางจิตสำนึกและกระบวนการทัศน์ พัฒนาชนธรรมการเรียนรู้ใหม่ เพื่อการพึ่งตนเองและพัฒนาตนเอง ทั้งนี้เพื่อว่า “เมื่อสถานะแห่งชาติ คือคนทั้งหมดได้เขยิบสูงขึ้นแล้ว ย่อมมีกำลังที่จะแข่งขันต่อสู้กับชาติอื่นๆ ได้ในทุกวิถีอาชีพ” ดังที่เคยเป็นหลักอุดมการณ์และวิสัยทัศน์ของผู้นำไทยสมัยเกือบ 80 ปีมาแล้ว ในยามที่บ้านเมืองกำลังถูกคุกคามระรานผ่านด้านการครอบงำอาชีพไปโดยทางเศรษฐกิจการเงินเข้าสู่ฐานทรัพยากรอันเป็นต้นทุนชีวิตของประชาชนคนไทยทั้งชาติเช่นนี้ บทบาทของเศรษฐกิจพอเพียงในการปลดปล่อยทางจิตสำนึก ย่อมจะเป็นที่เด่นชัดขึ้น การยกเอาเรื่องของเกษตรชนบทขึ้นเป็นเป้าหมายหลัก ไม่ได้หมายความว่าถึงการกลับไปสู่ออดีต หรือหันหลังให้กับสังคมโลกภายนอก หากเป็นเพราะสัจธรรมความจริงที่ว่า เกษตรชนบทจะเป็นฐานอยู่ขำอยู่น้ำ และเพราะฉะนั้น จึงเป็นหัวใจภูมิชีวิตของประเทศชาติ ไม่ใช่เป็นเพียง “กระดูกสันหลัง” อย่างที่พูดๆ กันจนเคยชิน เป็นการกลับคืนสู่**ฐานชีวิตเศรษฐกิจที่แท้จริง** เพื่อว่าสังคมไทยโดยรวมจะได้สามารถก้าวเดินต่อไปข้างหน้าด้วยพื้นฐานของการพึ่งตนเองและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันอย่างเสมอมาเสมอไปเสมอในประชาคมโลก

ดังนั้น กระบวนการพัฒนาตามหลักการเศรษฐกิจพอเพียงจึงมีฐานตั้งหลักที่ เกษตรกรรมพออยู่พอกิน พร้อมด้วยกระบวนการเรียนรู้ยกระดับขึ้นสู่เกษตรกรรมยั่งยืน โดยนัยของหลักการของเศรษฐกิจใหม่นี้ หน่วยพื้นฐานหลักก็คือ**ไร่หาระดับครัวเรือน** ซึ่งจะกระจายออกไปเป็นเครือข่าย

กว้างขวางขึ้นตามลำดับ และบนพื้นฐานของเกษตรกรรมยั่งยืนนี้เอง ที่ขีดความสามารถของระบบไร่นา
ครัวเรือน จะได้พัฒนาให้มีบทบาทหน้าที่รอบด้านขึ้น ว่ากันตั้งแต่เรื่องการผลิตอาหารการกินอย่างยั่งยืน
ความสัมพันธ์อันอบอุ่นมั่นคงภายในครอบครัว การสร้างเสริมคุณภาพชีวิตในระดับชุมชนและเครือข่าย
รวมตลอดไปถึงระดับธุรกิจ คือการผลิตเพื่อขายและการสร้างงาน อย่างไรก็ตาม เป้าหมายเบื้องต้นของ
เกษตรกรรมยั่งยืน หรือที่เรียกกันในชื่ออื่นอย่างเช่น เกษตรผสมผสาน ไร่นาสวนผสม หรือวนเกษตร
แล้วแต่สภาพของพื้นที่อันหลากหลาย ก็คือ เป็นช่องทางส่งเสริมให้เกษตรกรรายย่อยเหล่านี้ได้สามารถ
พัฒนาตนเอง **เป็นอิสระจากกลไกตลาดภายใต้อำนาจกำกับควบคุมจากพลังเศรษฐกิจภายนอก** ดัง
คำพูดของผู้อาวุโสอีสานผู้หนึ่งคอยตอกย้ำอยู่เสมอว่า “ในประเพณีอีสาน คนเมื่อท้องอืด ก็ยอมมีศักดิ์ศรี”

ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อพัฒนาขึ้นไปถึงอีกระดับหนึ่ง คุณค่าอันสูงส่งจากเครือข่ายเกษตรกรรม
ยั่งยืน โดยเฉพาะในเรื่องการผลิตอาหารปลอดภัยสารพิษสารเคมี ย่อมจะแผ่ถึงบรรดากลุ่มผู้บริโภค ทั้ง
ในเมืองและชนบทด้วย ซึ่งก็จะมีส่วนเกื้อกูลให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น อันเป็นช่องทางให้เกิดกำลังการ
ออม การเรียนรู้ในการแปรรูป การลงทุน และขยายกิจกรรมสร้างงานในท้องถิ่น ด้วยผลของพัฒนาการอัน
เป็นไปตามกระบวนการธรรมชาติเช่นนี้ วิถีชีวิตของท้องถิ่นชนบทก็จะทวีความหลากหลายยิ่ง ๆ ขึ้นไป
ทั้งในด้านอาชีพ ทักษะ กิจกรรมงานธุรกิจ และอื่นๆ อีกมากมายที่จะมีตามมา พร้อมทั้งขยายเครือข่าย
กว้างขวางออกไปตามลำดับ

ที่ว่านี้ ก็คือกระบวนการพัฒนาจากเป้าหมายต้นทางคือเกษตรพออยู่พอกิน และ
เกษตรกรรมยั่งยืนอันประกอบเป็นฐานชีวิตเศรษฐกิจของมวลเกษตรกรรายย่อยและระบบไร่นาระดับ
ครัวเรือน สู่เป้าหมายปลายทางคือเครือข่ายเศรษฐกิจชุมชน แม้จะเป็นกระบวนการอันยาวนาน แต่ทว่า
มีพื้นฐานมั่นคง และแม้จะเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจที่หลากหลายขึ้นทำนองเดียวกันกับระบบในเมือง แต่ก็มี
เอกลักษณ์หลักการสังคมของตนเอง ไม่ว่าจะเน้นในด้านการผลิต การบริโภค ความสัมพันธ์การตลาด
เทคโนโลยี รวมถึงการศึกษา และทั้งหมดต่างรวมกันอยู่ในวัฒนธรรมการเรียนรู้อันสอดคล้อง และเสริม
ซึ่งกันและกัน ตามนัยของหลักการเศรษฐกิจพอเพียง หรืออีกนัยหนึ่ง วัฒนธรรมการเรียนรู้ที่ “รู้จักพอ”
นั่นเอง ถ้ามองว่าระดับหรือขอบข่ายความรู้จักพอกันอย่างไร คำตอบ ก็คือ เป็นเรื่องของระดับคุณค่า
ของสังคม ซึ่งต้องอาศัยเกณฑ์คุณค่าจิตสำนึกความเป็นชุมชนร่วมกันของบรรดาสมาชิกชุมชนคอย
ตรวจสอบ และบังคับซึ่งกันและกัน ซึ่งย่อมมีความเป็นไปได้ ด้วยเหตุผลที่ว่าเศรษฐกิจชุมชนเป็น
เศรษฐกิจขนาดเล็ก ในท่ามกลางของเครือข่ายอันกว้างใหญ่ และเป็นผลของกระบวนการพัฒนาอัน
ยาวนานพอสมควร ในประการสำคัญ **ฐานทางวัฒนธรรมการเรียนรู้จะเป็นเครื่องเชื่อมโยงอย่าง
สำคัญในชีวิตความสัมพันธ์ทางสังคมด้านต่าง ๆ** เพราะในที่สุดแล้ว ความหมายของคำว่า “เศรษฐกิจ”
สำหรับเศรษฐกิจชุมชน ไม่ใช่เป็นเพียงหน่วยธุรกิจที่มุ่งแต่แข่งขันหากำไรเป็นใหญ่อย่างที่ยึดถือปฏิบัติกัน
จนกลายเป็น “ความทรราชย์ของตลาดโลก” อยู่ในทุกวันนี้ แต่เศรษฐกิจชุมชนทำหน้าที่เป็นหน่วยชีวิต
สังคมวัฒนธรรม เพื่อการดำรงคงอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน และสันติสุข ดังที่ได้ตั้งเป็นหลักความเข้าใจ
ร่วมกันไว้ในตอนต้น

ข้อที่ควรแก่การทำความเข้าใจร่วมกันอีกประการหนึ่ง ก็คือว่า เศรษฐกิจพอเพียงไม่ได้เป็นระบบที่แปลกแยก หรือสวนกระแสสังคมนิยมความเป็นจริงอะไรอย่างที่ว่า นักวิชาการทั้งหลายพยายามทำให้ต้องรู้สึกสับสนไขว่เขวโดยไม่จำเป็น แต่ครั้งแล้วกลับยกวัฒนธรรมพลอำนาจเป็นใหญ่ขึ้นเป็นสังคมนิยมความเป็นจริง ที่คนจะต้องสยบคล้อยตาม เศรษฐกิจชุมชนอันเป็นผลของหลักการเศรษฐกิจพอเพียง นับเป็นส่วนหนึ่งของความพยายามที่จะถ่วงดุลกระแสอำนาจผลการเช่นนั้น และตามความเป็นจริงแล้ว ก็เป็นอีกส่วนหนึ่งของ **กระแสท้องถิ่น**ที่กำลังกระจายความคิดและปฏิบัติอย่างกว้างขวางอยู่ในขณะนี้ ในท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ โดยนัยนี้ เศรษฐกิจชุมชน จึงไม่ใช่สิ่งแปลกประหลาดอันใด ดังที่ศาสตราจารย์ ที. เอ็ม. เพาเวอร์ ได้พูดถึงไว้ให้เป็นข้อคิดควรแก่การสนใจ ดังนี้ :

“ฐานเศรษฐกิจที่แท้จริงของท้องถิ่นหนึ่งๆ ประกอบด้วย สิ่งต่างๆ ที่ทำให้ท้องถิ่นนั้นๆ เป็นสถานที่ที่ดึงดูดความสนใจ ที่จะร่วมอยู่อาศัย ที่จะทำงาน หรือทำธุรกิจ นั้นหมายความว่า ฐานเศรษฐกิจย่อมรวมไปถึงคุณภาพของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ความอุดมสมบูรณ์ของวัฒนธรรมท้องถิ่น ความมั่นคงปลอดภัย และเสถียรภาพของชุมชน คุณภาพของบริการสาธารณะและโครงสร้างพื้นฐานด้านสาธารณูปโภค และคุณภาพของกำลังคน เรื่องเหล่านี้ไม่ใช่สิ่งที่จะผลิตหรือสร้างขึ้นมาได้ด้วยระบบเศรษฐกิจ ธุรกิจการค้า หรือว่าการผลิตเพื่อส่งออก ทั้งหมดนี้ ถูกสร้างขึ้นมาจาก **ระบบเศรษฐกิจ ธุรกิจการค้า แต่ก็เป็นฐานเศรษฐกิจของท้องถิ่นนั้นๆ เอง (ความเป็นจริง) ข้อนี้ ควรจะทำให้ได้มีการปรับเปลี่ยนทางความคิด และนโยบายเศรษฐกิจท้องถิ่นของเรา”**³⁶

ถ้อยคำเหล่านี้ อย่างน้อยก็พอให้ความกระจ่างว่า สิ่งที่เราเรียกว่า “เศรษฐกิจนอกระบบ” โดยเฉพาะในระดับท้องถิ่นนั้น มีบทบาทสำคัญยิ่งต่ออนาคต และที่สำคัญ ช่วยให้เราได้แนวทัศนวิสัยที่หลักอุดมการณ์เศรษฐกิจพอเพียงจะก้าวเดินไปในทิศทางและเพื่อเป้าหมายอะไร

5. ส่งท้าย

เครือข่ายเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่นชนบท เป็นเป้าหมายปลายทางของเศรษฐกิจพอเพียง ในฐานะเป็นหลักการนำและกระบวนการทางสังคม เป็นเป้าหมายของการกลับมาสู่ฐานชีวิตเศรษฐกิจที่แท้จริง เพื่อบูรณะเสริมสร้างชีวิตสังคมและการดำรงคงอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนและสันติสุข กับทั้งมีนัย เพื่อสร้างความสมดุลของชีวิตเศรษฐกิจทั้งในระดับชาติและระดับโลก ทั้งนี้ โดยตั้งหลักเริ่มจากฐานเกษตรพออยู่พอกิน และเกษตรกรรมยั่งยืน เป็นการพัฒนาขีดความสามารถในการผลิตและการบริโภคอย่างพอเพียงและเป็นอิสระ ขึ้นไปถึงขั้นแปรรูปอุตสาหกรรมครัวเรือน และธุรกิจกว้างขวางออกไป เป็นการสร้างงานอาชีพและทักษะทางวิชาการที่หลากหลาย เกิดตลาดแลกเปลี่ยนซื้อขาย สะสมทุน ฯลฯ ทั้งหมดเป็นไปบนหลักการพึ่งตนเองและนิเวศ และบนพื้นฐานเครือข่ายเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่นนี้เอง ที่เศรษฐกิจชาติจะฟื้นตัวพัฒนาขึ้นมาอย่างมั่นคง ทั้งในด้านฐานต้นทุนทางสังคม กำลังทุน กำลังซื้อ และตลาด

ภายในประเทศ รวมทั้งเทคโนโลยีซึ่งจะค่อยๆ ริเริ่มพัฒนาขึ้นมาอย่างมั่นคงยั่งยืนจากฐานทรัพยากรและภูมิปัญญาที่มีอยู่ภายในชาติ และทั้งที่จะพึงคัดสรรเรียนรู้จากสังคมโลกภายนอก โดยนัยนี้ เศรษฐกิจพอเพียง จึงเท่ากับเป็นเสมือนทำหน้าที่ภูมิคุ้มกันให้กับ “โลกานุวัตร” หรือความจำเป็นที่สังคมไทยจะต้องคล้อยตามกระแสโลกได้เป็นไปในวิถีทางที่เอื้ออำนวยต่อศักดิ์ศรีความเป็นอิสระเสรี ความมั่นคงยั่งยืน และประโยชน์สุขของประชาชนคนไทยทั้งมวล

เราพูดกันมามากมายถึงปัญหาที่เรียกว่า วิกฤตโครงสร้างสังคม แต่แล้วก็ไม่เคยพยายามทำความเข้าใจกันจริงจัง คงได้แต่ใช้คำ ใช้ภาษาวิชาการกันขวากขวามไปมา จนเป็นผลสรุปหลบลี้เลี่ยงประเด็นปัญหากันมาตลอดจนถึงทุกวันนี้ ในกระแสทางความคิดที่จะแสวงหาทางเลือก เราก็พากันติดอยู่ในกับดักทางทฤษฎีที่จำกัดทัศนวิสัยของเราให้มองเห็นแต่ทางเลือกระหว่างภาครัฐกับภาคธุรกิจเอกชน หรือไม่ก็หาทางรอมชอมกันตามกระแสอำนาจและผลประโยชน์ ทั้งสองแนวทางเป็นผลของพัฒนาการเป็นมาทางประวัติศาสตร์ ซึ่งกำลังมาถึงจุดจุดตัน เกิดความชะงักงันทางปัญญาความคิดและนโยบายสาธารณะ ด้วยเหตุที่ วุฒิสภาของทั้งภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชนไทยไม่อาจก้าวข้ามวงจรของกระแสอำนาจและผลประโยชน์เฉพาะหน้าเฉพาะตัวได้ **เนื่องจากขาดฐานทางสังคมอันมั่นคงเข้มแข็งพอ โดยเฉพาะในระดับชุมชนท้องถิ่น ที่จะเอื้ออำนวยให้เกิดระบบและกระบวนการของความรับผิดชอบต่อสังคมได้** ทั้งในส่วนของภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชน

ในขณะเดียวกัน ในแวดวงปรัชญาหรือทฤษฎีเศรษฐกิจการเมืองระดับโลกก็ยังคงไม่อาจหลุดพ้นออกไปจากหลุมพรางทางปัญญาของตนเอง ซึ่งกำหนดโจทย์คำตอบเป็นสูตรสำเร็จไว้แล้ววนเวียนไปมาที่กลไกภาครัฐกับภาคธุรกิจเอกชน และก็แน่นอน กระแสนิยมเอียงที่กำลังเป็นอยู่ ก็คือ พลอำนาจเป็นใหญ่ของภาคธุรกิจเอกชนเหนือรัฐ รวมทั้งเหนือการควบคุมของสังคม³⁷ ซึ่งก็คือต้นเหตุรากเหง้าของปัญหาวิกฤตยุ่งยากทั้งปวงกำลังแผ่ขยายออกไปทั่วโลกขณะนี้

ในท่ามกลางความตึบตันและชะงักงันทางปัญญาความคิดอันฝังรากลึกนี้เอง แนวทางเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่นตามนัยของหลักการเศรษฐกิจพอเพียง สามารถนำเสนออีกทางเลือกหนึ่งในกระบวนการกระแสท้องถิ่นที่กำลังก่อตัวขึ้น เป็นปรากฏการณ์สำคัญของโลกอยู่ในปัจจุบันนี้

เสน่ห์ จามริก

พฤศจิกายน 2541

เชิงอรรถ

¹ จากทัศนะของศาสตราจารย์โทมัส ไมเคิล เพาเวอร์ แห่งมหาวิทยาลัยมอนทานา :

“บรรดานักเศรษฐศาสตร์ให้ความพินอบพิเทาสูงส่งต่อประชาคมนักธุรกิจ
บรรดาผู้นำธุรกิจถือเป็นวีรชนผู้ประกอบการ แบบอย่างสำหรับนักเศรษฐศาสตร์
ในอันที่จะอำนวยความสะดวกแบบเสรีและแข่งขันอันเป็นอุดมคติ นำไปสู่
สังคมที่ดีที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้”

คัดแปลจาก Thomas Michael Power , *The Economic Pursuit of Quality* , London , M.E. Sharpe , Inc.,
1988 , Preface หน้า xii

² William Keegan , *The Spectre of Capitalism : The Future of The World Economy After The Fall of
Communism* , Vintage , 1992 หน้า 11

ในขณะที่นักเศรษฐศาสตร์ระดับ จอห์น เมย์นาร์ด เคนส์ มองเห็นว่า ในปัญหาการประสานประสิทธิภาพทาง
เศรษฐกิจให้สอดคล้องกับเป้าหมายเสถียรภาพและความเป็นธรรมทางสังคมนั้น มีความจำเป็นต้องสรรหานโยบายและ
เครื่องมือใหม่ๆ เพื่อปรับและควบคุมกลไกการทำงานของพลังทางเศรษฐกิจ แต่นักเศรษฐศาสตร์ไทยเรา แม้ในท่ามกลาง
วิกฤตรุนแรงขณะนี้ ก็ยังคงยืนหยัดถึงความสำคัญศักดิ์สิทธิ์ของเป้าหมายประสิทธิภาพ ดังวาทะที่ว่า

“...ระบบการแข่งขันถึงจะเลียดเย็น แต่ก็ยังเป็นหนทางสำคัญไปสู่การมีประสิทธิภาพ

“...ในโลกแห่งความเป็นจริงนั้น ไม่ว่ารัฐบาลจะดำเนินนโยบายใดก็ตาม ทุกครั้ง
จะมีผู้ได้และผู้เสียที่เจ็บปวดเสมอ

“ ดังนั้นจึงเห็นความเจ็บปวดที่เกิดจากการรักษาโรคเป็นเรื่องธรรมดา คล้ายกับ
หมอมือที่เห็นความเจ็บไข้และป่วยตาย เป็นส่วนหนึ่งของชีวิต”

วารสาร สามโกเศศ : “นักเศรษฐศาสตร์ : คนเลียดเย็นที่มีหัวใจอ่อนโยน” มติชน 14 ตุลาคม 2541

อุปมาอุปไมย นักเศรษฐศาสตร์เป็นเสมือนหมอมือรักษาโรคเช่นนี้ เป็นข้อที่นำคิดว่า สังคมสมควรจะมอบ
ความไว้วางใจให้นักเศรษฐศาสตร์เข้ามาดูแลกำหนดนโยบายของประเทศในนามของความเป็น “มืออาชีพ” อย่างเช่นที่
กำลังเป็นแฟชั่นนิยม ในหมู่นักการเมืองไทยอยู่ในขณะนี้หรือไม่ เพียงใด ?

สำหรับผู้สนใจเกี่ยวกับปัญหาสภาวะความรู้และความรับผิดชอบต่อสังคมของหมอมือรักษาโรค โปรดอ่าน
ศ.นพ.ประเวศ วะสี : “แนวคิดใหม่เรื่องสุขภาพ” ชีวิต ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 16 ตุลาคม 2541 หน้า 12

³ Pope John Paul II , *Encyclical Letter , Address on The Hundredth Anniversary of Rarum Nevarum* ,
1991 หน้า 39 และ 82

⁴ โปรดดูขยายความ เสน่ห์ จามริก : “พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน” ใน สังคมไทยกับการพัฒนาที่ก่อปัญหา
โครงการจัดพิมพ์คปไฟ พ.ศ. 2537 หน้า 57 – 86

⁵ ตามอรรถาธิบายของนักเศรษฐศาสตร์ระดับที่ปรึกษาพรรคการเมืองแก่นำรัฐบาลอีกเช่นกัน :

“...นักเศรษฐศาสตร์ถือว่าการมีสินค้าและบริการที่สมาชิกของสังคมสามารถบริโภคได้ต่อหัว คือตัวชี้วัดมาตรฐานการครองชีพของมนุษย์ ยิ่งมีปริมาณต่อหัวมากเท่าใด ก็ถือว่ามีความสุขมากขึ้นเท่านั้น

“เหตุที่ปริมาณสินค้าต่อหัว หรือรายได้ต่อหัวที่แท้จริง เป็นเป้าหมายของการกินดีอยู่ดี ก็เพราะว่านักเศรษฐศาสตร์ตระหนักดีว่า มันเป็นความจริงของมนุษย์ที่ต้องการบริโภคเพิ่มขึ้นอยู่เรื่อยๆ ยิ่งมีให้บริโภคมกเท่าใดก็ยิ่งมีความสุขมากขึ้นในทุกสังคมบนโลกนี้”

วารสารณิ สามโกเศศ อังแล้ว เชียงอรรถหมายเลข 2

⁶ งานเขียนสำคัญๆ อาทิเช่น :

พอมหาอยู่ สุนทรชัย : **แนวคิดการเกษตรแบบผสมผสาน** โรงเรียนชุมชนอีสานและสถาบันชุมชน-ท้องถิ่นพัฒนา – อีสาน พ.ศ. 2540

สังคมถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท : ความใฝ่ฝันของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม มูลนิธิสถานแสงอรุณ พ.ศ. 2539

สุข ชนะชัย พิทยา ว่องกุล บรรณาธิการ อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พ.ศ. 2541

ไทยโพสต์ ฉบับ “ไทยโพสต์ เอ็กซ์-ไซท์” 21 ตุลาคม 2541 รวม “พระราชดำรัสเศรษฐกิจแบบพอเพียง” และบทความนานาทัศนะน่าสนใจของบุคคลชั้นนำจากวงการสังคมต่างๆ

⁷ โปรดดูบทวิเคราะห์ เสน่ห์ จามริก : “เงื่อนไขวัฒนธรรมในกระแสการเปลี่ยนแปลง” ใน **ฐานคิด : สู่ทางเลือกใหม่ของสังคมไทย** วิถีทรรศน์ พ.ศ. 2541 หน้า 33 – 48

⁸ **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2367 – 2384** ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ หน้า 370

⁹ **กองจดหมายเหตุแห่งชาติ** เอกสาร ร.6 ศ 1/1 รายงานการประชุมอุปราชและสมุหเทศาภิบาล พ.ศ. 2462 ชีตเส้นใต้ของเดิม

¹⁰ **ไทยโพสต์** 16 สิงหาคม 2541

¹¹ ดร.จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา **มติชนสุดสัปดาห์** 22 กันยายน 2541 ปีที่ 18 ฉบับที่ 944 หน้า 98

¹² Saneh Chamarik , “Question of Stability and Security in Thailand , M. Rajaratnam and Lim So Jean . ed., **Trends in Thailand** , Singapore University Press , 1973 หน้า 87 – 96 และ เสน่ห์ จามริก : “การเมืองไทยกับปฏิวัติตุลาคม” **วารสารธรรมศาสตร์** ปีที่ 3 ฉบับที่ 3 พฤษภาคม 2517 หน้า 160 – 180

¹³ จากการสัมภาษณ์ของนายบุญชู โรจนเสถียร ในฐานะรองนายกรัฐมนตรีฝ่ายเศรษฐกิจ ปี พ.ศ. 2523 :
ถาม : บรรษัทข้ามชาติแสดงความสนใจในนโยบาย (เรื่องบรรษัทรวมไทย) ที่ผ่านมาได้ประกาศออก

ไปแล้วบ้างหรือไม่ ?

ตอบ : ผมได้ยืนยันว่าพวกเขา กำลังจะมากขึ้น ผมต้องการจะปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานฝ่ายเอกชนอย่าง
รีบด่วน เนื่องจากกรุงเทพฯ ยังไม่เป็นสถานที่ที่บริษัทข้ามชาติต้องการจะเข้ามาทำธุรกิจ
ฮ่องกง ก็เป็นที่แออัดและแพงเกินไป กรุงเทพฯอาจจะแทนที่ฮ่องกงได้ ถ้าสามารถขยายโครง
สร้างพื้นฐานขึ้น

ถาม : ดังนั้น ท่านคงจะพยายามฉวยโอกาสจากแนวโน้มในหมู่บริษัทต่างชาติที่ต้องการใช้แรงงาน
และกำลังผลจากแหล่งที่ค่าลงทุนสูง เช่น ไต้หวัน เกาหลีใต้ ฮ่องกง และสิงคโปร์ มายังแหล่ง
ค่าลงทุนต่ำ ใช่หรือไม่ ?

ตอบ : ถูกต้อง

แนวความคิดนี้ได้รับการยืนยันจาก ดร.อำนาจ วีรวรรณ ในสมัยนั้น ท่านเองเคยยกกันว่า :

“เรากำลังส่งเสริมการสร้างอุตสาหกรรม เพื่อการส่งออกมานานแล้ว....เป็น
นโยบายที่สอดคล้องกับความเชื่อของเราที่ว่า นี่ก็คือวิธีที่เราจะต้องวางแผน
โครงการพัฒนาอุตสาหกรรมของเรา....(และ) หาช่องทางการลงทุนใหม่ๆ
สำหรับอุตสาหกรรมส่งออก ซึ่งเป็นด้านที่เรามีข้อได้เปรียบ เป็นต้นว่า ใน
เรื่องแรงงาน และทรัพยากรธรรมชาติ”

คัดแปลจาก *Far Eastern Economic Review* , May 23-29,1980 หน้า 42 และ 46 เคยนำลงเชิงอรรถหมายเลข 45
ใน เสน่ห์ จามริก : “ปัญหาการพัฒนาในสภาพการเมืองไทย” *สังคมไทยกับการพัฒนาที่ก่อปัญหา*
โครงการจัดพิมพ์คบไฟ พ.ศ. 2537 หน้า 437

¹⁴ ตัวอย่างเช่น ชัยอนันต์ สมุทวณิช : “อนาคตของชาติอยู่ที่ความสามารถในการจัดการกับการเปลี่ยนแปลง” ใน
บนสองฝั่งเจ้าพระยา บริษัทผู้จัดการ จำกัด พ.ศ.2534 หน้า 276 – 279

¹⁵ ตัวอย่างเช่นข้อสรุปจากรายการสนทนาทางโทรทัศน์ยูบีซี “แม่ไม่นักบริหาร” 19 ตุลาคม 2541 ช่วงเวลา 21.30 น.
ระหว่างนายอัมรินทร์ คอมันตร์ นักธุรกิจ น.ส.ศรัณยา ไชยสุต นักกฎหมาย และดร.ณรงค์ เพชรประเสริฐ นัก
เศรษฐศาสตร์ โดยนายโอวาท พรหมรัตน์พงศ์ ดำเนินรายการ สนทนากันถึงร่างกฎหมายการประกอบธุรกิจของคน
ต่างด้าว ซึ่งเพิ่งจะผ่านสภาฯ วาระที่ 1 ไป เป็นการยกเลิก ปว 281 และเปิดเสรีให้คนต่างชาติเข้ามาประกอบอาชีพธุรกิจ
ที่เคยสงวนและคุ้มครองไว้สำหรับคนไทย เพื่อเป็นทางดึงดูดให้ต่างชาตินำเงินเข้ามาลงทุน การสนทนาได้ข้อสรุปตรงกัน
ก็คือ จะยังผลเท่ากับยกธุรกิจหลายๆ ด้าน รวมทั้งอาชีพการทำให้ทำนาทำสวนของคนไทยให้คนต่างชาติ ซึ่งล้วนแต่
เป็นเรื่องเกี่ยวกับความปลอดภัย หรือความมั่นคงของประเทศชาติ หรือมีผลกระทบต่อศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณี
หัตถกรรมพื้นบ้าน หรือทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม เพียงแต่รัฐมนตรีที่เกี่ยวข้องใช้อำนาจอนุญาต โดยอนุมัติ
คณะรัฐมนตรีเท่านั้น ตรงนี้จะต้องหมายเหตุไว้ด้วยว่า การอนุญาตและอนุมัติของคณะรัฐมนตรี ในยุคการเมืองอำนาจ
เงินตราและการสูญเสียสภาพทางการเงินในปัจจุบันนี้ นั้น ไม่ใช่เรื่องยากเย็นอะไรนัก

ในการอภิปราย ซึ่งสมาคมหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทยจัด เรื่อง “ยกธุรกิจ-ดินแดนให้ต่างชาติ ใครได้ใครเสีย”
เมื่อวันที่ 29 ตุลาคม 2541 ก็ลงความเห็นในทำนองเดียวกัน ตามถ้อยแถลงของ ดร.ถนัด คอมันตร์ ว่า

“การเปิดเสรีกิจการวิเทศธนกิจ (บีไอบีเอฟ) ถือเป็น การขาดความรู้เท่าทันต่างชาติ
ทำให้คนกู้เงินมาใช้ผิดประเภท ในที่สุดก็ล้มละลายและเน่ากันหมด จนถูกโจมตีค่า
เงินบาท ฉะนั้นถือเป็นความโง่งของไทยเองด้วยส่วนหนึ่ง จะโทษต่างชาติทั้งหมดไม่ได้

นอกจากการกู้เงินแล้ว รัฐบาลยังสมคบกับต่างชาติเพื่อเปิดประมูลสินทรัพย์ 56 ไฟแนนซ์โดยตั้งองค์การเพื่อปฏิรูประบบสถาบันการเงิน (ปรส.) ขึ้นมา เป็นการขายทรัพย์สินของคนไทยอย่างไม่คุ้มค่า การประมูลไม่โปร่งใส เปิดโอกาสให้ต่างด้าวมาซื้อสินทรัพย์ จึงขอเรียกร้องให้ประชาชนช่วยกันจับตาการออก พ.ร.บ.ประกอบธุรกิจคนต่างด้าว (ปว281) เพราะจะทำให้คนไทยเสียสิทธิ

“เมื่อ พ.ร.บ.นี้เข้าสภา ให้ประชาชนช่วยจดชื่อ ส.ส.ที่ยกมือให้พ.ร.บ.นี้ผ่าน เพื่อบันทึกไว้ว่า คนพวกนี้กำลังหยิบยกแผ่นดินไทยให้ต่างด้าว ถือเป็นผู้มีน้ำใจโหดเหี้ยม ผมจะไม่ยอมให้มีการเปลี่ยนครุฑของหนังสือเดินทางเป็นสีเขียวและมีนกอินทรีอยู่ ตรงกลาง”

มติชน 30 ตุลาคม 2541 หน้า 24

¹⁶ Hans-Peter Martin & Harald Schumann , *The Global Trap : Globalization & the Assault on Democracy and Prosperity* , translated by Patrick Camiller , London and New York , Zed Book Ltd ., 1997 หน้า 1 - 5

¹⁷ Hans- Peter Martin & Harald Schumann แหล่งอ้างอิงเดียวกัน เชิงอรรถหมายเลข 16 หน้า 46-48, 61 , 196-226 และ 236

Richard C. Longworth , *Global Squeeze : The Coming Crisis for First – World Nations* , Contemporary Books , 1998 หน้า 46 – 49 , 6 และ 63

¹⁸ Hans – Peter Martin & Harald Schumann แหล่งอ้างอิงเดียวกัน เชิงอรรถหมายเลข 16 หน้า 8

¹⁹ Richard C. Longworth อ้างแล้ว เชิงอรรถหมายเลข 17 หน้า 50 , 91 , 109-110 , 183 และ 250

²⁰ แหล่งอ้างอิงเดียวกัน เชิงอรรถหมายเลข 17 หน้า 250 เส้นใต้เน้นโดยผู้เขียนเอง

Hans – Peter Martin & Harald Schumann อ้างแล้ว เชิงอรรถหมายเลข 17 หน้า 229

²¹ เสน่ห์ จามริก : “บทวิเคราะห์ที่ว่าด้วยการศึกษากับปัญหาสภาวะความรู้มนุษย์” ใน *ฐานคิด : สู่ทางเลือกใหม่ของสังคมไทย* อ้างแล้ว เชิงอรรถหมายเลข 7 ตอนว่าด้วย “มนุษย์กับสภาวะความรู้” หน้า 124 – 150

เกี่ยวกับสภาวะความรู้เศรษฐศาสตร์ โปรดอ่านขยายความอย่างละเอียดน่าสนใจ Harman E. Daly and John B. Cobb Jr., ed ., *For the Common Good : Redirecting the Economy toward Community , the Environment , and a Sustainable Future* , Green Print , 1990 , Part One : Economics as an Academic Discipline. หน้า 25 - 117

เกี่ยวกับงานศึกษาวิจัยทางเศรษฐศาสตร์ ก็มีผู้ตั้งข้อสังเกตน่าสนใจว่า :

“...นักเศรษฐศาสตร์จำนวนมากจำกัดการวิจัยของตนอย่างระมัดระวัง เพื่อให้ได้ผลตามที่ตนต้องการ ประจักษ์พยานมากมายที่แสดงให้เห็นว่าการค้าเสรีก่อความเสียหายร้ายแรง และความเสียหายนี้อาจมีน้ำหนักมากกว่าผลประโยชน์ที่ได้ ก่อให้เกิดวิกฤตทางศาสนาในหมู่ผู้เชื่อถืออ็อกส์ล้าในแผนกวิชาเศรษฐศาสตร์ต่างๆ ของบรรดามหาวิทยาลัยอเมริกัน”

คัดแปลจาก Richard C. Longworth อ้างแล้ว เชิงอรรถหมายเลข 17 หน้า 91

- ²² ธรรมบท 25/15 อ้างใน สุชีพร บุญญาภภาพ : *พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน* พ.ศ. 2528 หน้า 83
- ²³ Francis Fukuyama , *The End Of History And The Last Man* , Penguin Books , 1992
- ²⁴ คัดแปลจาก Pope John Paul II อ้างแล้วเชิงอรรถหมายเลข 3 หน้า 69 เส้นใต้เน้นโดยผู้เขียนเอง
- ²⁵ เกษียร เตชะพีระ : “กระบวนการเล็กรู้แนวคิดหลักของการเมืองไทย” และ “อุปสรรคของกระบวนการเล็กรู้” ในคอลัมน์ “จารีกร่วมสมัย” *สยามโพสต์* 7 และ 14 กันยายน 2537 ตามลำดับ
- ²⁶ ประเวศ วะสี : “ระเบียบวาระแห่งชาติ : ปฏิรูปสังคมไทย” *มติชนสุดสัปดาห์* 21 กรกฎาคม 2541 ปีที่ 18 ฉบับที่ 935 หน้า 16 – 17
- ²⁷ James Robertson , *Future Wealth : A New Economics for the 21st Century* , London , Cassell Publishers Ltd., 1990 หน้า 132 – 134
- ทั้งนี้ ในขณะที่ในวงการวิจัยชั้นนำทางเศรษฐศาสตร์ของไทยพากันยินดีปรีดาชื่นชมอยู่กับตัวเลขอัตราเติบโตของผลิตภัณฑ์มวลรวมแห่งชาติ และกับปริมาณการไหลบ่าของเงินทุนต่างชาติ ! เท่านั้นไม่พอ ยังจะได้รับการไว้วางใจมอบหมายให้ทำการศึกษาดูแลวางแผนเศรษฐกิจมหภาคอันเป็นส่วนหนึ่งของ “*ระเบียบวาระแห่งชาติ : ปฏิรูปสังคมไทย*” อีกด้วย (ประเวศ วะสี อ้างแล้วเชิงอรรถหมายเลข 26)
- ²⁸ James Robertson แหล่งอ้างอิงเดียวกัน เชิงอรรถหมายเลข 27 เส้นใต้เน้นโดยผู้เขียนเอง
- ²⁹ แหล่งอ้างอิงเดียวกัน Introduction หน้า ix – xi และหน้า 4 – 7
- ³⁰ E. D. Wilson , ed., *Biodiversity* , Washington D. C. , National Academic Press , 1988 หน้า 8 และ 60
- อ้างอิงใน เสน่ห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ (บรรณาธิการ) : *ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา* เล่ม 1 “ป่าฝนเขตร้อนกับภาพรวมของป่าชุมชนในประเทศไทย” สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา พ.ศ. 2536 หน้า 11
- ³¹ เอกสาร *บทสังเคราะห์วิสัยทัศน์* ของคณะศึกษา “การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์” นำเสนอในการประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง “วิสัยทัศน์การศึกษาไทยในอนาคต” 15 กุมภาพันธ์ 2538 ณ สำนักงานใหญ่ธนาคารกสิกรไทย ข้อ 1.4 หน้า 3 อ้างใน เสน่ห์ จามริก : “บทสังเคราะห์ว่าด้วยการศึกษากับปัญหาสถานะความรู้มนุษย์” อ้างแล้ว เชิงอรรถหมายเลข 21 หน้า 175 – 176
- ³² Saneh Chamarik , “Technological Self-Reliance and Cultural Freedom” ใน C. G. Weeramantry , ed., *Human Rights and Scientific and Technological Development* , United Nations University Press , 1990 , หน้า 41 – 43

³³ อ่างแล้ว เจริญรุดหมายเลข 5

³⁴ Oscar Nudler , “On The Human Development Concept and Contemporary Ideological Systems” และ W. Lambert Gardiner , “On Turning Development Inside-Out or (Better) On Not Turning Development Outside-In in the First Place” , ใน Carlos A. Mallman and Oscar Nudler , ed., **Human Development in its Social Context** , London , Hodder and Stoughton , 1986 หน้า 10 – 15 และ 63 – 82 ตามลำดับ อ่างใน เสน่ห์ จามริก : “บทวิเคราะห์ว่าด้วยการศึกษากับปัญหาสภาวะความรู้มนุษย์” อ่างแล้ว เจริญรุดหมายเลข 21 หน้า 145

³⁵ อ่างแล้ว เจริญรุดหมายเลข 15

³⁶ Thomas Michael Power , อ่างแล้ว เจริญรุดหมายเลข 1 หน้า 127 คัดแปลและเส้นใต้เน้นโดยผู้เขียนเอง อ่างใน เสน่ห์ จามริก : “แนวทางแก้ไขวิกฤตทางเศรษฐกิจการเมืองในยุคปัจจุบัน” ใน **ฐานคิดสู่ทางเลือกใหม่ของสังคมไทย** อ่างแล้ว เจริญรุดหมายเลข 7 หน้า 25

สำหรับกระแสท้องถิ่น ซึ่งกำลังแพร่ออกไปกว้างขวางจนอาจเรียกได้ว่า เป็นกระแสโลกอีกมิติหนึ่ง โปรดดูใน M. S. Dobbs – Higginson , **Asia Pacific : Its Role in The New World Disorder** , Mandarin , 1994 หน้า 410 - 413

³⁷ วาทกรรมล่าสุดของศาสตราจารย์มิลตัน ฟรีดแมน (Milton Friedman) ผู้เป็นศาสดาแห่งลัทธิบูซาเงิน (Monetarism) ของยุคปัจจุบัน โจมตี ไอ.เอ็ม.เอฟ. กับธนาคารโลกในการแก้ปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจการเงินขณะนี้ :

“ประเทศกำลังพัฒนาส่วนมาก มีระบบที่พยายามใช้อิทธิพลมากเกินไป (ต่อภาคเอกชน)

“โซครายที่ทั้ง ไอ.เอ็ม.เอฟ. และธนาคารโลกมักจะโน้มเอียงไปในทางช่วยให้งานโครงการ

ต่างๆ ของรัฐบาลเข้มแข็ง ขัดต่อธุรกิจเอกชน ดังนั้น ทางที่ดีที่สุดที่ ไอ.เอ็ม.เอฟ.กับธนาคารโลก

จะสามารถทำได้ ก็คือ ไปๆ เสียให้พ้น !”

คัดแปลจาก Ranjit Gill , **Asia Under Siege : How The Asian Miracle Went Wrong** , Management Services Pte., Ltd., Singapore ,1998 , Introduction